Нова українська школа

Юрій Косенко

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

5 клас

Юрій Косенко

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Підручник
для осіб з особливими освітніми потребами (F 70)

5 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
МПП «Букрек»
2024

УДК 37.091.214.18:376-056.36.(075)
К71

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 29.03.2024 р. № 422)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Косенко Ю. М.

К71 Вступ до історії України та громадянської освіти : підручник для осіб з особливими освітніми потребами (F 70). 5 клас. Чернівці : МПП «Букрек», 2024. 160 с. : іл.

ISBN 978-966-997-229-3

УДК 37.091.214.18:376-056.36.(075)

ISBN 978-966-997-229-3

© Косенко Ю. М., 2024
© МПП «Букрек», 2024

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля.
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

ЗМІСТ

Учні й учениці! 6

Вступ

§ 1. Я та інші. Що я знаю про себе 8

Розділ I. Людина і сім'я. Людина та громада

§ 2. Людина і сім'я 12
§ 3. Історія мого роду. Родовід 16
§ 4. Родинні традиції і пам'ятки 20
§ 5. Різновиди громад 24
§ 6. Шкільна громада 29
§ 7. Територіальна громада. Самоврядування 33
§ 8. Україна — наша Батьківщина 38
§ 9. Державні символи України 42
§ 10. Людство як велика спільнота 46
§ 11. Перші людські спільноти 50
§ 12. Життя людей у міській та сільській громадах у минулому й тепер 54

Узагальнення до розділу «Людина і сім'я. Людина та громада» 58

Розділ II. Час і простір

§ 13. Історія як наука 63
§ 14. Відлік часу в історії 67
§ 15. Географічне розташування історичних об'єктів. Історична карта 72
§ 16. Мій населений пункт на картах впродовж історії 77

§ 17. Середовище та його вплив на людину 84

Узагальнення до розділу «Час і простір» 88

Розділ III. Джерела пізнання минулого й сучасного

§ 18. Джерела інформації. Звідки люди отримують інформацію? 94
§ 19. Усні джерела 98
§ 20. Речові джерела 102
§ 21. Писемні джерела 106
§ 22. Аудіовізуальні джерела 110
§ 23. Дослідження інформаційних джерел, їх реставрація та збереження 114

Узагальнення до розділу «Джерела пізнання минулого й сучасного» 118

Розділ IV. Історія навколо нас

§ 24. Музей як місце зберігання та вивчення пам'яток історії 123
§ 25. Історія в географічних назвах. Топоніміка 127
§ 26. Пам'ятка архітектури як джерело історико-культурної інформації 131
§ 27. Пам'ятка історії як місце важливої історичної події 135
§ 28. Пам'ятники як спосіб збереження пам'яті про людей та важливі події 138

Узагальнення до розділу «Історія навколо нас» 142

Узагальнення до курсу 148
Гра-подорож «Знайомство з історією» 151

Словничок 154

Учні й учениці!

Цьогоріч ви починаєте пізнавати цікавий світ історії та громадянської освіти. Ця книга допоможе вам більше дізнатися про суспільство, родинні та національні традиції, державні символи України та інших країн.

Вивчаючи курс «Вступ до історії України та громадянської освіти», ви дізнаєтеся, як жили люди в далекому минулому. Також проаналізуєте життя людей в селі та місті. А ще довідаєтеся, за якими правилами й законами живуть громади та якими ці закони бувають.

Також на уроках курсу ви дізнаєтеся про роботу істориків та історикинь, археологів та археологинь і з'ясуєте, звідки вони беруть інформацію про минуле, де вивчають і зберігають предмети старовини.

Підручник містить багато різноманітних текстів, зображень, запитань і завдань до них. Обов'язково звертайте увагу на нові слова, намагайтеся зрозуміти їхні значення, записуйте до словничка та запам'ятовуйте їх. Допитливі учні й учениці знайдуть багато нової інформації в рубриці «**Цікаво знати**».

На початку уроку ви пригадаєте вивчений матеріал і коротко дізнаєтеся, про що йтиметься у новій

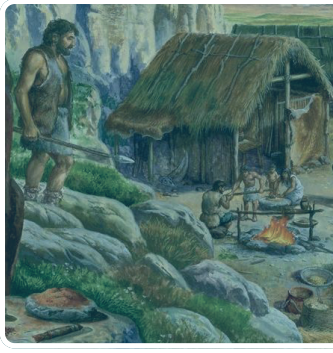

темі. Зверніть увагу на ці зірочки 🌟 — це нові вміння, яких ви набудете після вивчення кожної теми. Дорогою знань буде кілька зупинок із прапорцями 🚩 — це запитання чи завдання. Вони допоможуть вам краще зануритися в тему, обмінятися думками з однокласницями й однокласниками.

Наприкінці уроку ми спільно зробимо **висновок** ☝ з вивченої теми. А за допомогою **словничка** 📗 легко відновимо в пам'яті ключові визначення. Після цього вам буде просто й цікаво виконувати завдання та давати відповіді на запитання. Зверніть особливу увагу на сонечко 🔆 — це запитання, над якими, можливо, потрібно буде поміркувати ретельніше.

Вивчення курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти» потребує багато зусиль, уваги й праці. Та пам'ятайте: наприкінці на вас чекає цікава гра-подорож історією. Тож уперед, пізнавайте багатий, цікавий і загадковий світ минулого!

Бажаю успіхів!

Автор

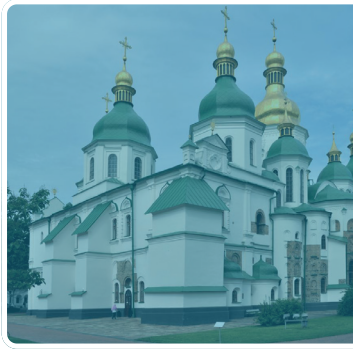

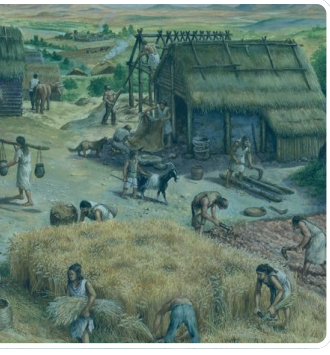

Вступ

§1. Я та інші. Що я знаю про себе

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- пояснювати, чим ви схожі на інших і чим відрізняєтеся від решти людей;
- розповідати про себе друзям і близьким.

На нашій планеті живе багато людей. Усі люди схожі між собою. Вони мають голову, очі, вуха, ніс, рот, тулуб, ноги, руки та інше. Але водночас люди й відрізняються одне від одного. Хтось високий, а хтось низький. Є чоловіки, а є жінки. Одні люди маленькі — це діти. Інші мають середній вік — це ваші батьки. А є люди літнього віку — це ваші бабусі й дідусі.

Отже, певні ознаки вказують на те, що люди схожі між собою. Але є й ознаки, які вказують на особливість кожної людини.

Уважно подивіться одне на одного. Назвіть колір волосся кожного / кожної. Скажіть, за якою ознакою ви відрізняєтеся.

▸ У якому класі ви навчаєтеся? Назвіть ознаку, за якою ви об'єднані в певну спільноту.

Уважно подивіться на фотографію. Поміркуйте, чим діти на зображенні відрізняються між собою.

▸ Що спільного в цих дітей?

У кожної людини є своє ім'я. Ім'я — це власна назва людини. Його дають їй від народження. Ім'я, як правило, не змінюється.

Назвіть своїх однокласників / однокласниць по іменах.

Також кожна людина має своє прізвище та по батькові. Прізвище вона отримує від батьків. Наприклад, якщо в батьків прізвище Гончаренко, то й у дитини буде таке прізвище. А якщо в сім'ї Шевченків народиться дитина, то вона отримає прізвище Шевченко.

Назвіть своїх однокласників / однокласниць за прізвищами.

Від імені тата людину називають по батькові. Наприклад, якщо тата звати Микола, то його сина по батькові називатимуть Миколайович. А якщо тата звати Іван, то його донька по батькові буде Іванівна.

Отже, кожна людина має власне прізвище, ім'я та по батькові. Ці дані використовують у різних документах. Першим документом людини є свідоцтво про народження. У свідоцтві записано ваше прізвище, ім'я та по батькові, дата й місце народження.

Для того щоб більше розповісти про себе друзям, можна використовувати набір запитань. Наприклад:

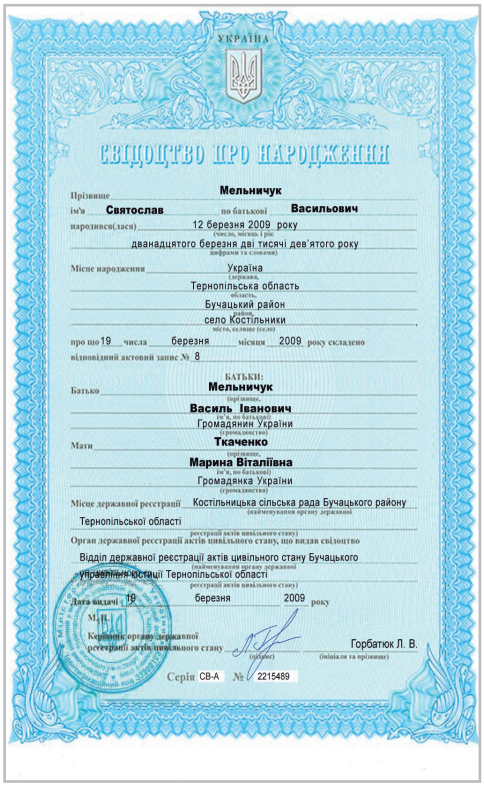

УКРАЇНА

СВІДОЦТВО ПРО НАРОДЖЕННЯ

Прізвище Мельничук
ім'я Святослав по батькові Васильович
народився(лася) 12 березня 2009 року
(число, місяць і рік)
дванадцятого березня дві тисячі дев'ятого року
(цифрами та словами)
Місце народження Україна
(держава)
Тернопільська область
(область)
Бучацький район
(район)
село Костільники
(місто, селище, село)
про що 19 числа березня місяця 2009 року складено
відповідний актовий запис № 8

БАТЬКИ:
Батько Мельничук
(прізвище)
Василь Іванович
(ім'я, по батькові)
Громадянин України
(громадянство)
Мати Ткаченко
(прізвище)
Марина Віталіївна
(ім'я, по батькові)
Громадянка України
(громадянство)
Місце державної реєстрації Костільницька сільська рада Бучацького району
(найменування органу державної
Тернопільської області
реєстрації актів цивільного стану)
Орган державної реєстрації актів цивільного стану, що видав свідоцтво
Відділ державної реєстрації актів цивільного стану Бучацького
(найменування органу державної
управління юстиції Тернопільської області
реєстрації актів цивільного стану)
Дата видачі 19 березня 2009 року
М.П.
Керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану (підпис) Горбатюк Л. В. (ініціали та прізвище)
Серія СВ-А № 2215489

Свідоцтво про народження

Прізвище _____
Ім'я _____
По батькові _____
День народження _____
Скільки років _____
Місце проживання (місто / село) _____
Моя улюблена страва _____
Мій улюблений напій _____
Чим я займаюсь у вільний час _____
Мої улюблені ігри _____
Мої улюблені предмети в школі _____
Моя улюблена тварина _____

Спробуйте розповісти про себе однокласникам / однокласницям за допомогою цих запитань-підказок.

Словничок

Ім'я — це власна назва людини. Його дають їй від народження.

Запитання

1. Чим схожі люди між собою?
2. За якими ознаками люди відрізняються одне від одного?
3. Навіщо людині ім'я?
4. Від кого людина отримує прізвище?
5. Від кого отримує дитина ім'я по батькові?

Завдання

1. За допомогою запитань-підказок, наведених у тексті підручника, складіть розповідь про себе.

Цікаво знати

У різні часи серед українців популярними були різні імена. Зараз в Україні найбільше чоловіків з іменами Микола, Володимир, Олександр та Іван. Серед жінок найчастіше зустрічаються Марії, Ганни, Валентини та Ольги.

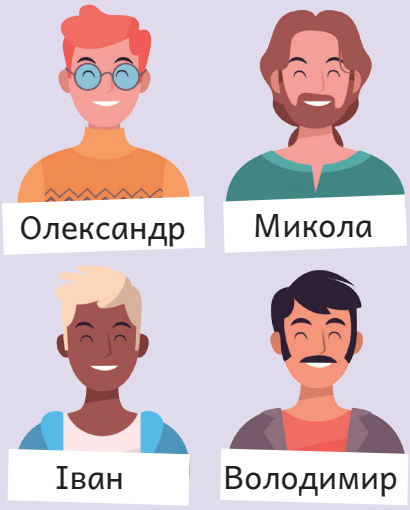

Протягом багатьох тисячоліть люди мали лише імена. З часом кількість людей збільшилася. Люди помітили, що лише імені недостатньо, щоб відрізнити одну людину від іншої. Тоді почали використовувати прізвища. В Україні найчастіше прізвища давали від імен батьків: Андрієнко, Петренко, Гавриленко. Або ж від професії: Гончаренко, Коваль, Мельник. Прізвища могли утворювати від особливих рис людини: Горбенко, Глушко, Кривенко. Або ж від місця проживання: Коломієць, Степовий, Загребельний.

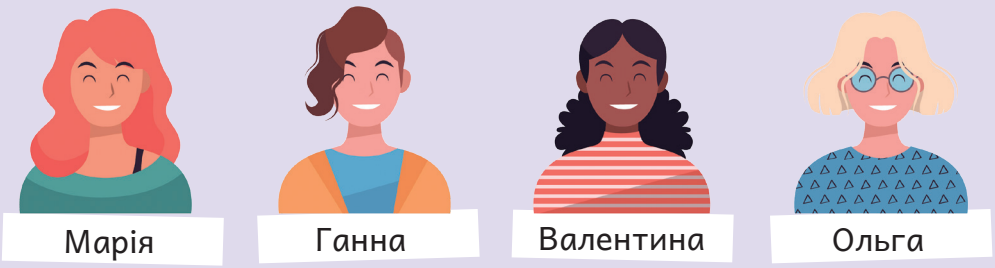

Розділ І. Людина і сім'я. Людина та громада

§ 2. Людина і сім'я

На минулому уроці ви дізналися про спільні та відмінні ознаки людей. Пригадайте, чим схожі люди між собою. За якими ознаками люди відрізняються одне від одного? Подумайте, навіщо людям дають імена. Від кого людина отримує прізвище? Від кого отримує дитина ім'я по батькові?

Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про сім'ю та місце в ній кожного члена родини.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати членів своєї родини;
- розповідати про обов'язки членів сім'ї;
- розповідати про власну допомогу батькам (іншим членам сім'ї).

Людина живе поруч з іншими людьми. Серед них багато незнайомих. Але є й такі, яких ви добре знаєте. Це вчителі, однокласники / однокласниці, друзі. Є люди, які мешкають разом із вами в одній оселі. Вони найближчі та найрідніші для вас. Це ваша сім'я. Сім'ї бувають різні. Більшість сімей складаються із батьків та дітей. Може трапитися й так, що сім'я не має дітей. Буває, що сім'я складається з мами й дитини, чи тата й дитини, або бабусі й дідуся з онуками. Бувають родини доволі великі, у яких є діти, батьки та бабусі з дідусями.

Крім найближчих родичів, майже в кожного з нас є дядьки, тітки, двоюрідні брати й сестри. Це все ваші родичі, або **рідня**.

Уважно розгляньте малюнки. Розкажіть, які бувають сім'ї.

1

2

3

4

5

Загадка

Це слово кожен знає,
Ні на що не проміняє!
До цифри «7» додам «я» —
Що вийде?

У батьків є важливі обов'язки. Головними з них є виховання дитини, піклування про її здоров'я, створення умов для її розвитку. Діти, запам'ятайте: батьки вас дуже люблять, хоч іноді й сварять. Це тому, що дорослі хочуть, щоб ви виросли гарними людьми та не робили поганих вчинків. Вони завжди бажають вам добра.

Розкажіть про свою сім'ю.

Окрім виховання дітей, у членів сім'ї є й інші обов'язки. Це приготування їжі, прибирання кімнат, прання, ремонт, купівля продуктів та необхідних речей, допомога у виконанні домашніх завдань та інші. У нашій країні чіткого розподілу домашніх

обов'язків між членами родини немає. У кожній родині члени сім'ї самі розподіляють ці обов'язки.

Розкажіть про домашні обов'язки батьків у вашій сім'ї.

Діти, шануйте та поважайте свою сім'ю. Допомагайте батькам, бабусям і дідусям по господарству. Намагайтеся бути слухняними і ввічливими. Відповідально ставтеся до навчання. Старайтеся з першого разу виконувати прохання старших членів родини.

Розкажіть, як ви допомагаєте рідним вдома.

▸ Уважно розгляньте малюнки. Розкажіть, хто і як допомагає сім'ї, а хто не допомагає.

Висновок. Сім'я — це найрідніші люди. Вони мешкають разом, люблять та піклуються одне про одного. Сім'ї бувають різними — великими й малими. Діти в родині так само мають певні обов'язки й допомагають старшим.

Словничок

Сім'я — це найрідніші люди, які проживають разом із вами в одній оселі.

Рідня — це родичі (дядьки, тітки, двоюрідні сестри та брати).

Запитання

1. Як одним словом можна назвати рідних людей, які спільно мешкають в одному житлі?
2. Які бувають сім'ї?

3. Кого відносять до родичів?
4. Які обов'язки в членів сім'ї?
5. Чому потрібно допомагати батькам?

Завдання

1. Запишіть у зошиті прізвища, імена та по батькові членів своєї сім'ї.
2. Спробуйте розгадати ребус. У разі труднощів зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків.

Цікаво знати

У селищі Доброслав Одеської області живе найбільша родина в Україні. У Павла Семенюка з дружиною народилося 13 дітей, 127 онуків, 203 правнуки і 6 праправнуків. Родина весь час збільшується. Старшому Семенюкові — 90 років, а найменшим — декілька місяців.

Ніхто з родини не покинув селище — усі будують свої домівки поряд із річкою. Місцеві кажуть, що в селі вже є цілий квартал родичів, а також садкові групи чи шкільні класи з родичів.

У 2018 році цю родину занесли до Національного реєстру рекордів України як найбільшу родину України.

Родина Семенюків

§ 3. Історія мого роду. Родовід

На минулому уроці ви більше дізналися про людину та сім'ю. Пригадайте, як одним словом можна назвати рідних людей, які спільно мешкають в одному житлі. Які бувають сім'ї? Кого називають родичами? Які обов'язки в членів сім'ї?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про те, що кожний рід має власну історію та родовід.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- розповідати про свою родину;
- розповідати про історичні події, в яких брали участь ваші старші родичі;
- разом із дорослими складати родовід.

У більшості країн світу люди живуть сім'ями. Ви вже знаєте, що сім'я — це об'єднання найближчих родичів, які спільно проживають в одній оселі. Деякі родичі живуть окремо. Але вони також ваша родина. До родичів належать дядьки, тітки, двоюрідні та троюрідні сестри і брати, племінники та інші. У них можуть бути різні прізвища, але це все ваш рід.

Представники вашого роду працювали за певними професіями, брали участь у різноманітних важливих історичних подіях. У багатьох із вас старші члени родини були свідками першого польоту людини в космос. Дехто з родичів ліквідовував наслідки страшної аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Хтось із вашої рідні боровся за проголошення Незалежності України та був учасником Революції Гідності. А в когось і зараз родичі відстоюють незалежність нашої Батьківщини.

Уважно розгляньте фотографії. Разом із вчителем / учителькою визначте події, про які йшлося в тексті.

1

2

3

4

Історії багатьох родин схожі й часто переплітаються. Історія окремої людини та кожної родини і є частиною історії України. Без людей неможливо творити історію країни. А ці люди і є комусь батьками, синами, доньками, бабусями та дідусями.

Назвіть прізвища, ім'я та по батькові своїх батьків (по можливості, бабусь і дідусів).

- Розкажіть про професії ваших батьків.
- Що ви знаєте про своїх бабусь і дідусів?

У ваших бабусь і дідусів також були батьки. А в тих батьків були свої батьки та дідусі й бабусі, і так далі. Ці люди жили дуже давно, але вони також ваші родичі. Коли говорять про цих родичів, то додають частинку пра: прабабуся, прапрадідусь. **Родичі, які жили в давні часи, називаються предками**. Якщо скласти список ваших родичів і предків, то отримаємо **родовід**. У родоводі записують прізвище, ім'я та по батькові родича чи предка. Родовід складають у вигляді таблиць або дерева.

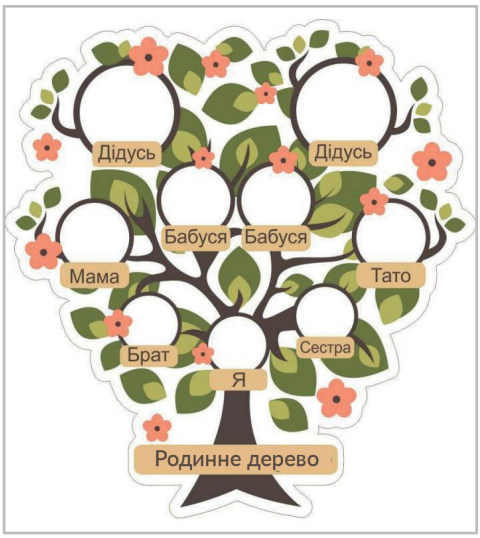

Родовід (родинне дерево)

Висновок. Рід — це всі ваші родичі: батьки, бабусі, дідусі, дядьки, тітки, двоюрідні та троюрідні брати й сестри, племінники. Багато ваших родичів брали участь у важливих подіях. Ці події є частиною історії України.
Ваші родичі, які жили в давні часи, називаються предками. Якщо скласти список родичів і предків, то отримаємо родовід.

Словничок

Сім'я — це найрідніші люди, які проживають разом із тобою в одній оселі.
Рідня — це родичі (дядьки, тітки, двоюрідні сестри та брати).
Предки — це родичі, які жили в давні часи.
Родовід — послідовно складений список ваших родичів і предків.

Запитання

1. Як одним словом можна назвати дядька, тітку, двоюрідних та троюрідних сестер і братів?

2. Хто такі предки?
3. Як називається послідовно складений список ваших родичів і предків?
4. У яких важливих подіях брали участь ваші родичі?

Завдання

1. Накресліть у зошиті таблицю та впишіть у клітинки імена своїх рідних. Якщо складно, зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків.

Я	Рідна сестра	Рідний брат	Мама	Тато	Бабуся	Дідусь
...	...	...	...	...	...	...

2. Разом із дорослими складіть свій родовід.

Цікаво знати

Діти, у багатьох з вас є бабусі. Ці жінки дуже вас люблять і навіть обожнюють. А чи замислювалися ви над цим словом? Слово «бабуся», «баба» люди використовували з давніх часів. А в тюркських народів слово «баба» означає «чоловік», «батько», «предок», «душа».

Кам'яні баби

Тисячі років тому в степах України наші предки встановлювали кам'яні статуї. Їх також називали «бабами». Наші предки були переконані, що «баби» приносять успіх, достаток і родючість. Перед цими статуями приносили жертви і просили про врожай та добробут.

§ 4. Родинні традиції і пам'ятки

На минулому уроці ви дізналися про те, що в кожного роду є своя історія та родовід. Пригадайте, як одним словом можна назвати дядька, тітку, двоюрідних та троюрідних сестер і братів. Хто такі предки? Як називається послідовно складений список ваших родичів і предків? У яких важливих подіях брали участь ваші родичі?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про родинні традиції і пам'ятки.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- розповідати про родинні традиції;
- називати сімейні пам'ятки.

Життя українських сімей складається з багатьох моментів. Більшість справ, якими займаються члени родини, — це повсякденна робота. Це приготування їжі, прання брудного одягу та його прасування, прибирання житла, різноманітний ремонт, гра з дітьми та читання їм казок, допомога дітям у виконанні домашніх завдань та інше. Як бачимо, сучасні сім'ї багато в чому схожі між собою.

Але кожна родина має й свої особливості. У кожної сім'ї є окремі **традиції** — звичаї, смаки, уподобання, правила поведінки. Їх дотримуються в цій родині і передають з покоління в покоління. Сімейні традиції роблять родину дружньою. У багатьох сучасних сім'ях традиційним є святкування днів народження членів родини, очікування подарунків від Святого Миколая, зустріч Нового року, святкування Великодня (Пасхи) та інші.

Уважно розгляньте фотографії. Назвіть події, які зображені на них.

1

2

3

4

Також у кожної сім'ї є свої, притаманні лише їй традиції. Це можуть бути милі дрібнички, які повторюються з дня у день і зберігаються роками. Наприклад, поцілунок у щоку перед виходом з дому та після повернення, прощальний жест у вікні. Або ж прогулянка перед сном, вечірня казка, сімейні читання, спільні прибирання. Також це можуть бути подорожі, відвідування театру або кінотеатру на вихідних, відпочинок на морі чи в інших місцях та інші.

Уважно розгляньте фотографії. Назвіть, які сімейні традиції зображені на фото.

1

2

3

4

Розкажіть про традиції своєї сім'ї.

Сімейні реліквії

У кожної сім'ї є особливі речі. Вони нагадують про предків або важливі події, що стали-ся в родині. Такі предмети називають сімейними пам'ятками, або реліквіями. Сімейні реліквії дуже цінні для членів родини. Реліквіями можуть бути й дорогі речі, і зовсім дешеві. Але при цьому вони дуже важливі для власників. Сімейні реліквії передаються у спадок з покоління в покоління. Це можуть бути фотографії, прикраси, ордени та медалі предків, старовинні книги, особисті листи та інші предмети.

Розкажіть про реліквії вашої сім'ї.

Висновок. У кожної родини є свої традиції. Це звичаї, уподобання, правила поведінки, яких дотримуються в сім'ї та передають з покоління в покоління. У багатьох сім'ях є родинні реліквії. Вони нагадують про предків і передаються у спадок від старших до менших членів родини.

Словничок

Традиція — це звичаї, смаки, уподобання, норми поведінки, що склалися в родині і передаються від батьків дітям.

Сімейні реліквії — документи і предмети, які належать родині й передаються у спадок з покоління в покоління.

Запитання

1. Що таке традиції?
2. Які традиції є спільними для більшості сімей України?
3. Розкажіть про традиції вашої родини.
4. Що таке сімейна реліквія?
5. Які сімейні реліквії зберігаються у вашій родині?

Завдання

1. Розгадайте ребус. Якщо складно, зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків.

Цікаво знати

Однією з давніх традицій українського народу є щедрування. Це різдвяний звичай, під час якого щедрувальники ходять від хати до хати й піснями славлять господарів, бажають їм здоров'я і достатку, за що отримують винагороду. Щедрування може супроводжуватися музикою, піснями, танцями, обрядовими іграми в масках. В Україні щедрує зазвичай молодь. Співають щедрівки традиційно дівчата, але в деяких регіонах України щедрують і хлопці.

Народна пісня «Щедрик», записана українським композитором Миколою Леонтовичем, відома у всьому світі. На ютубі різні виконання «Щедрика» набирають мільйони переглядів.

Щедрування

§ 5. Різновиди громад

На минулому уроці ви дізналися про родинні традиції і пам'ятки. Пригадайте, як називаються звичаї, уподобання, правила поведінки, які в сім'ї передаються з покоління в покоління. Які традиції є спільними для більшості сімей України? Які традиції вашої родини? Що таке сімейна реліквія? Які сімейні реліквії зберігаються у вашій родині?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про різновиди громад.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- визначати відмінності й особливості різних видів громад;
- зрозуміти, чому суспільство поділяється на певні громади.

На території сучасної України перші люди з'явилися дуже давно. Для того щоб вижити в тогочасних складних умовах, їм доводилося об'єднуватися в групи. Чоловіки цих груп займалися переважно полюванням на диких тварин і захистом родичів від нападу хижих звірів і ворогів. Жінки готували їжу, збирали овочі, ягоди, поживні рослини та коріння, доглядали за дітьми. Старші діти допомагали дорослим.

Отже, вже з давніх часів люди, для того щоб вижити, об'єднувалися в групи — **громади**. Громада — це група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання.

Які спільні завдання були в первісних людей?

▸ Уважно розгляньте малюнок. Розкажіть, чим займалися первісні люди.

У наш час люди об'єднані в громади за різними ознаками. Наприклад, за видом діяльності — професією. Існують професійні об'єднання шахтарів, вчителів, медичних працівників та інші. Представники однієї професії спілкуються між собою, обмінюються досвідом, міркують, як покращити свою працю.

Уважно розгляньте фотографії. Назвіть спільноти, до яких належать зображені на них люди.

1

2

3

Люди також об'єднуються за релігійною ознакою. **Релігія** — це віра в надприродні сили (Бога) та їхню (його) здатність впливати на долю людей. Представники цих громад мають спільний світогляд, ходять в одну церкву, разом беруть участь у релігійних обрядах.

1

Православна громада

2

Мусульманська громада

3

Єврейська (іудейська) громада

Україна — багатонаціональна країна. В Україні проживає багато українців, кримських татар, грузинів, угорців, вірменів, євреїв, поляків, болгар, греків та інших. Ці люди, окрім української мови, знають і розмовляють своєю рідною мовою, дотримуються національних традицій і звичаїв. Вони пропагують культуру

своїх народів, співають національних пісень, виконують танці, готують національні страви, розповідають дітям казки, читають книги та дивляться телепередачі й кінофільми рідною мовою.

1 Грузинський танець

2 Кримські татари

3 Болгари

У сучасному світі існує багато можливостей відвідувати різні заняття. Це можуть бути танці, співи, музика, моделювання, спорт і багато іншого. Такі заняття об'єднують людей у громади за інтересами.

Уважно розгляньте фотографії. На прикладі занять спортом назвіть громади, в які об'єднуються спортсмени.

1

2

3

4

Висновок. Громада — це група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання. Громади утворюються за різними ознаками — професією, ві-

рою, національністю, інтересами та іншими чинниками. Людина може належати одразу до декількох громад.

Словничок

Громада — це група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання.

Релігія — це віра в надприродні сили (Бога) та їхню (його) здатність впливати на долю людей.

Запитання

1. Як називається група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання?
2. Які спільні інтереси були в первісних людей?
3. Що об'єднує людей за релігійною ознакою?
4. Що спільного в представників однієї національності?
5. Які можуть виникнути громади за інтересами?

Завдання

1. Відгадайте загадки. Відповіді запишіть у зошит.

1. Кулю шкіряну ганяють,
Лиш одну на полі мають.
Попав у ворота — добре, гол!
Називають гру ...
(Ф…)

2. Дві команди, як у футболі,
Та на крижаному полі,
І дорослих, і дітей
Позбирав на лід ...
(Х…)

3. Без весла не обійдешся,
Якщо спортом тим займешся.
Як заняття звуть,
Де в човні до фінішу пливуть?
(Гр…)

Цікаво знати

Перші згадки про спорт з'явилися в Давньому Єгипті. У цій країні люди розпочали змагатися ще 5 тисяч років тому. Але найбільше згадок про стародавні спортивні змагання залишили греки.

У Давній Греції були вперше проведені спортивні змагання — Олімпійські ігри. У цих змаганнях могли брати участь усі вільні жителі Греції. Стародавні греки змагалися в кінних перегонах, боксі, боротьбі, бігу, метанні диска та списа.

Олімпійські ігри проводилися раз на чотири роки. В іграх брали участь тільки чоловіки. Багато відомих греків прославилися на спортивних майданчиках. Наприклад, математик Піфагор був відомим кулачним бійцем. Лікар Гіппократ був чудовим борцем і вершником. Учасниками олімпіад були філософи Платон і Сократ, письменники Софокл і Евріпід.

Зображення спортсменів на давньогрецькому посуді

§ 6. Шкільна громада

На минулому уроці ви дізналися про різновиди людських громад. Пригадайте, як називається група людей, які об'єднані спільними інтересами і мають спільні завдання. Поясніть, які спільні інтереси були в первісних людей. Як ви гадаєте, що об'єднує людей за релігійною ознакою? Що спільного в представників однієї національності?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про шкільні громади.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- усвідомлювати, на які спільноти поділяється шкільна громада;
- враховувати інтереси класу та інших шкільних громад.

Люди живуть у громадах. Громади бувають різні. Однією з важливих спільнот є **шкільна громада**. Шкільна громада — це учні всіх класів, вчителі, вихователі, керівництво, працівники їдальні, технічні робітники та всі інші, хто працює в школі.

Шкільна громада поділяється на менші групи — **класи**. Учні й учениці одного класу — це **однокласники та однокласниці**. Вони об'єднані спільними інтересами. До спільних інтересів належать: підготовка до уроків, виконання домашніх завдань, проведення дослідів з певних предметів, участь в екскурсіях і походах, прибирання території, чергування в класному приміщенні або їдальні, спільний відпочинок та інше.

Уважно розгляньте фотографії. Якими спільними справами займаються учні та учениці класу?

1

2

3

4

Однокласників та однокласниць об'єднує пам'ять про певні події, в яких вони брали участь. Наприклад, похід всім класом до лісу, святкування дня народження однокласника чи однокласниці, екскурсія до музею, підготовка номера художньої самодіяльності для шкільного концерту та інше.

Назвіть заходи, в яких брав участь ваш клас.

Учнівський клас — це мала група, в якій діти тривалий час спілкуються між собою та добре знають одне одного. Серед однокласників та однокласниць обирають друзів. З ними діляться власними переживаннями, думками та емоціями. Друзям розповідають те, чого б ніколи не сказали незнайомій людині.

У кожному класі є свої звичаї, традиції та правила.

Назвіть своїх друзів.

Окрім учнівських класів, у школах діють різноманітні гуртки. У кожній школі вони можуть бути різними. Як правило, у школах популярними є гуртки з випилювання, моделювання, вишивання, в'язання, бісероплетіння, малювання, лозоплетіння, художньої самодіяльності та інші. Відвідувати гуртки можуть учні з різних класів.

Дуже популярними в школах є спортивні секції. У навчальних закладах діють секції з легкої атлетики, настільного тенісу, футболу та інші.

Шкільні гуртки та спортивні секції — це також шкільні громади, в яких діти об'єднані спільними інтересами. Наприклад, у гуртку з вишивання діти зацікавлені у створенні картин, ви-

шитих нитками. А в секції з настільного тенісу хочуть навчитися добре грати в цю гру та успішно виступати й перемагати на змаганнях.

Уважно розгляньте фотографії. Назвіть шкільні спільноти, до яких належать учні й учениці школи.

1

2

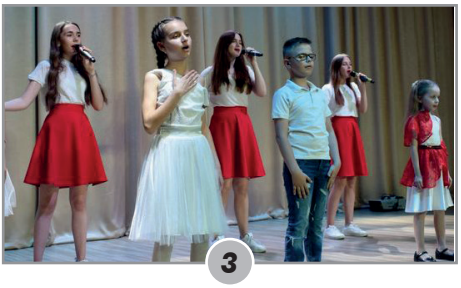
3

4

Висновок. Шкільна громада — це учні, вчителі та інші працівники школи. Шкільна громада поділяється на малі групи. Однією з таких груп є клас. Діти, які навчаються в одному класі, — однокласники та однокласниці.

У школі є й інші учнівські громади. Діти, які відвідують гуртки за інтересами або спортивні секції, також є членами цих громад.

Словничок

Громада — це група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання.
Шкільна громада — це учні, вчителі та інші працівники школи.
Однокласники — учні, які навчаються в одному класі.

Запитання

1. Хто належить до шкільної громади?
2. Назвіть малі шкільні громади.
3. Хто такі однокласники?
4. Які спільні інтереси в однокласників / однокласниць?
5. Розкажіть про спільні справи вашого класу.
6. Які традиції є у вашому класі?
7. Які гуртки та секції працюють у вашому закладі освіти?

Завдання

1. Накресліть у зошиті таблицю та заповніть її. Якщо складно, зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків.

Гурток, секція закладу освіти	Вид діяльності в гуртку, секції
...	...

2. Запишіть у зошит спільні справи вашого класу.

Цікаво знати

Перші школи виникли дуже давно — більше ніж 5 тисяч років тому. У давній країні Шумер школи називалися «будинками глиняних табличок». А вчителів називали «батьками будинку глиняних табличок». Учнів — «синами будинку глиняних табличок». Це тому, що давні шумери ще не вміли виготовляти папір і писали на мокрій глині. Глина була дешевим та доступним матеріалом.

Заняття в школі розпочиналися з виготовлення глиняних табличок. Школярі замішували глину та самі ліпили таблички. Писали паличкою, поки глина була сирою. Оскільки в жаркому кліматі таблички висихали швидко, то й писати доводилося швидко. Писали на табличках з обох боків.

Давня шумерська глиняна табличка

Після написання таблички сушили на сонці.

§ 7. Територіальна громада. Самоврядування

На минулому уроці ви дізналися про шкільні громади. Пригадайте, хто належить до шкільної громади. Назвіть малі шкільні громади. Хто такі однокласники? Які спільні інтереси в однокласників / однокласниць? Розкажіть про спільні справи вашого класу. Які традиції є у вашому класі? Які гуртки та секції працюють у вашому закладі освіти?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про територіальні громади та самоврядування.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- визначати відмінності й особливості способу життя людей в міській та сільській громадах;
- усвідомлювати роль місцевого самоврядування в житті кожної людини, громади.

Територіальна громада — це добровільне об'єднання людей певного села чи міста. До громади належать усі мешканці населеного пункту, незалежно від віку чи інших ознак. До територіальної громади входять діти, дорослі особи, літні люди, які живуть в одному селі чи місті. Членом територіальної громади людина стає від народження або якщо вона прибуває до населеного пункту на постійне проживання.

Наприклад, всі жителі села Вишневого належать до територіальної громади цього населеного пункту. А всі кияни є членами територіальної громади міста Києва.

Іноді люди приїжджають до населеного пункту на нетривалий період часу. Наприклад, у відпустку, на гостини чи зустріч. Такі люди не є членами територіальної громади.

Чому люди, які приїхали ненадовго, не є членами територіальної громади?

Життя мешканців сільських і міських територіальних громад має багато спільного, але багато в чому й відрізняється. Спільним є те, що діти цих громад відвідують дитячі садочки, навчаються в школі, дорослі працюють на підприємствах. Є можливість культурно проводити вільний час.

А різниця полягає в тому, що в селах більшість жителів утримують домашніх тварин і птицю, мають земельні ділянки, садки та інше. Тому значну частину часу селяни витрачають на підсобне господарство, заготівлю кормів, роботу в полі та городі, годівлю свійських тварин і птиці. Багато часу мешканцям сіл потрібно для заготівлі та рубання дров, щоб взимку було чим опалювати власні домівки.

Значна частина мешканців великих міст проживає у багатоквартирних будинках. Будинки обладнані центральним опаленням, водопостачанням та іншими зручностями. У мешканців міст є більше можливостей після навчання або роботи відвідувати різноманітні гуртки, клуби за інтересами, спортивні секції.

Уважно розгляньте фотографії. Визначте мешканців сільських і міських територіальних громад.

1

2

3

4

5

6

У кожної територіальної громади є свої органи самоврядування. **Місцеве самоврядування** — це право територіальних громад розв'язувати питання, які стосуються населеного пункту, самостійно або через спеціально обраних людей. Таких людей називають **депутатами**. Депутати об'єднуються в ради. Наприклад, обрані в селі депутати утворюють сільську раду, а обрані в місті депутати утворюють міську раду.

Депутати міської ради розв'язують важливі питання життя міста

У кожної територіальної громади є свій керівник. У місті справами територіальної громади керує **мер** (міський голова), у селі — **староста** (сільський голова). Ці посади виборні. Право обирати керівника населеного пункту та місцевих депутатів мають лише місцеві мешканці, які є громадянами України та досягли 18-річного віку.

До повноважень територіальної громади входить розв'язання таких питань: прокладання доріг, водопроводів у своєму населеному пункті, будівництво мостів, вирубування дерев, облаштування та покращення роботи шкіл, лікарень, організація зон відпочинку, дитячих і спортивних майданчиків, допомога людям похилого віку тощо.

Висновок. Територіальна громада є добровільним об'єднанням, до якого входять усі мешканці населеного пункту. У кожної територіальної громади є свої органи самоврядування. Їх обирають місцеві мешканці. Місцеве самоврядування розв'язує важливі питання в житті своєї територіальної громади.

Словничок

Громада — це група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання.
Територіальна громада — це добровільне об'єднання, до якого належать усі мешканці населеного пункту.
Місцеве самоврядування — це право територіальних громад розв'язувати питання, які стосуються населеного пункту, самостійно або через спеціально обраних людей.
Депутат — особа, обрана виборцями до Парламенту (Верховної Ради України) або до органу місцевого самоврядування.
Мер — міський голова.

Запитання

1. Хто належить до територіальної громади?
2. Що спільного в житті мешканців сільської та міської територіальних громад?
3. Чим відрізняється життя мешканців у сільських і міських громадах?
4. Хто такі депутати?
5. Як називається керівник сільської територіальної громади?
6. Хто такий мер?
7. Які питання розв'язує місцеве самоврядування?

Завдання

1. Накресліть в зошиті таблицю «Моя територіальна громада» та заповніть її. Якщо складно, зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків.

Запитання	Відповіді
Моє прізвище, ім'я, по батькові	...
Моя домашня адреса	...
Я навчаюсь у (вказати назву закладу освіти)	...

Запитання	Відповіді
Адреса мого навчального закладу	...
Я є членом територіальної громади	...
Керівником нашої територіальної громади є	...
Що б я змінив / змінила на краще в моїй територіальній громаді	...

Цікаво знати

У різних племен і народів першими видами господарювання були мисливство, рибальство і збиральництво. А основним знаряддям праці був спис, серп і ніж. Уміння виготовляти знаряддя праці було основною рисою, яка відрізняла людину від тварини. Перші кам'яні знаряддя, на думку археологів, з'явилися більше ніж 2 мільйони років тому. Ними можна було відрізати гілку, зняти шкуру з убитої тварини, розколоти кістку або викопати із землі корінець. Таких знарядь було небагато. Людину, котра виготовляла їх, називали людиною умілою.

Давні знаряддя праці

§ 8. Україна — наша Батьківщина

На минулому уроці ви дізналися про територіальні громади. Пригадайте, хто належить до територіальної громади. Що спільного в житті мешканців сільської та міської територіальних громад? Чим відрізняється життя мешканців у сільських і міських громадах? Хто такі депутати? Як називається керівник сільської територіальної громади? Хто такий мер? Які питання розв'язує місцеве самоврядування?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про нашу Батьківщину — Україну.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати столицю України, найбільші міста країни та рідний населений пункт;
- називати найбільші річки, гори України, моря, які омивають береги України.

Країна, у якій ми живемо, називається **Україна.** А її мешканці — це **українці**. Україна — наша **Батьківщина**. На цій землі жило багато поколінь українців. Серед них і ваші **предки**. Тут живуть ваші батьки, батьки батьків (дідусі й бабусі). Тому нашу країну ми називаємо Батьківщиною.

В Україні проживають представники багатьох народів. Переважну більшість складають українці, але багато є кримських татар, грузинів, євреїв, білорусів, гагаузів, поляків, вірменів, греків, угорців, румунів та інших. Усі вони — громадяни України.

Кожна країна має свою столицю. **Столиця — це головне місто держави**. Столицею України є місто **Київ**. Це місто дуже давнє, йому більше півтори тисячі років. За легендою, ще **апостол Андрій,** перебуваючи на пагорбах майбутнього Києва, пе-

редбачив виникнення тут славного міста.

Наша країна велика і красива. В Україні є багато річок, озер, полів, лісів, гір, міст і сіл. Найбільшою річкою України є **Дніпро**. **Чорне й Азовське моря** омивають південні береги нашої Батьківщини. Найбільшими містами України є **Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Донецьк, Львів**. Наша країна багата такими корисними копалинами, як сіль, крейда, вугілля, нафта, газ та інше.

Пам'ятник засновникам Києва

- Як називається ваш населений пункт?
- Яка природна водойма є у вашому населеному пункті?
- Як називається ваш обласний центр?
- Чи відома вам відстань від вашого населеного пункту до обласного центру?
- Як можна дістатися до вашого обласного центру?
- Яким транспортом можна дістатися до столиці країни?

Карта України

Чому ж наша Батьківщина отримала таку назву — Україна? Історики це пояснюють так. Назва «Україна» означає країна, рідний край, рідна земля. З давніх-давен цю назву застосовували для позначення Київщини, Переяславщини і Чернігівщини. А людей, які жили на цих землях, називали українцями. Згодом цією назвою стали позначати всі землі, на яких проживали українці.

Висновок. Наша країна називається Україна. Столиця України — Київ. В Україні є багато міст і сіл. Найбільшими містами є Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Донецьк, Львів. Наша країна багата різними корисними копалинами. В Україні багато річок і озер. Є гори та вихід до Чорного й Азовського морів.

Словничок

Україна — назва нашої країни.
Українці — мешканці України.
Батьківщина — земля батьків, інша назва рідної країни.
Столиця — головне місто країни.
Предки — це родичі, які жили в давні часи, або люди з минулих поколінь.

Запитання

1. У якій країні ми живемо?
2. Як ще називають Україну?
3. Назвіть столицю нашої держави.
4. Яка найбільша річка України?
5. Які моря омивають південні території нашої держави?
6. Чому рідну землю називають Батьківщиною?

Завдання

1. Знайдіть на карті міста Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Донецьк, Львів.

2. Знайдіть на карті свою область та обласний центр.

Цікаво знати

У давнину наші предки позначали свою землю словом «Русь». Це найдавніша назва України. А себе наші пращури називали русичами. Спочатку Руссю називали Київську, Чернігівську та Переяславську землі. Пізніше ця назва розповсюдилася на всі землі, на яких було прийнято християнство. Протягом багатьох століть словом «Русь» позначали національну територію України. І досі населення Закарпаття інколи називає себе русинами, а свій край — Підкарпатською Руссю.

Русичі

§ 9. Державні символи України

На минулому уроці ви дізналися про нашу Батьківщину — Україну. Пригадайте, яку назву має наша держава. Як називається столиця нашої Батьківщини? Яка найбільша річка України? Які моря омивають південні території нашої держави? Чому рідну землю називають Батьківщиною?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про державні символи України.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати державні символи України;
- розповідати про значення кольорів національного прапора;
- виразно читати (декламувати) гімн України.

Кожна країна має свої державні символи. До них належать прапор, герб і гімн. В України також є свої прапор, герб і гімн.

Державний Прапор України

Державний Прапор України має два кольори — синій і жовтий. Синій колір прапора означає мирне небо України — прагнення українців жити в мирі з усіма. Жовтий колір означає пшеничні поля нашої Батьківщини — природні багатства нашої землі.

Уважно прочитайте вірш. Про прапор якої держави в ньому йдеться?

Наш прапор

Небеса блакитні
Сяють з глибини,
А пшеничні й житні
Мерехтять лани.
Образ цей не зблідне,

Хоч минуть жнива.
Це знамено рідне —
Злото й синява.
Прапор наш, як літо,
В сонці майорить.
По долині — жито,
По горі — блакить.

Дмитро Павличко

Уважно подивіться на фото. Що воно вам нагадує?

Пшеничне поле

Державний Герб України — це золотий тризуб на синьому щиті. Тризуб — древній знак. Його використовували ще з давніх часів на нашій землі. Він означає силу, мудрість та любов. Тризуб — це дружня родина. Сила — це тато, мудрість — це мама, а любов — це дитина. Українці — це велика родина, яка живе в державі Україна.

Державний Герб України

Уважно прочитайте вірш. З ким порівнюється тризуб?

Тризуб

Тризуб, немов сім'я єдина,
Де тато, мама і дитина
Живуть у мирі і любові
В Україні вольній, новій.

Наталія Поклад

Гімн — це урочиста пісня. Його співають і слухають стоячи. **Державний Гімн України називається «Ще не вмерла України».** Слова гімну написав поет **Павло Чубинський**. Музику написав композитор **Михайло Вербицький.**

Гімн України

Ще не вмерла України і слава, і воля.
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Уважно прочитайте загадки й відгадайте їх.

Загадки

1. Синьо-жовте полотнище
Гордо майорить.
Це ознака сили й слави
Української держави.

2. Знак держави головний —
Всяк його повинен знати.
Воля, мудрість, сила в нім —
Тож спробуй відгадати.

3. Коли звучить він — всі встають,
До серця руку прикладають,
І вголос, й подумки співають,
І Україну прославляють.

Висновок. Державний Прапор України має синій і жовтий кольори. Державний Герб — це золотий тризуб на

синьому щиті. Державний Гімн України називається «Ще не вмерла України».

Словничок

Державні символи — це прапор, герб і гімн.

Запитання

1. Що належить до державних символів?
2. Які кольори має Державний Прапор України?
3. Що означає синій колір прапора?
4. Поясніть значення жовтого кольору.
5. Який Державний Герб України?
6. Як називається Державний Гімн України?
7. Знайдіть у підручнику й назвіть авторів слів і музики гімну України.

Завдання

1. Намалюйте в зошиті Державний Прапор України.

Цікаво знати

Україна — не єдина країна світу, яка за державні символи взяла тризуб та синьо-жовтий прапор. Країна, яка називається Барбадос, також має синьо-жовтий прапор і тризуб на ньому.

Прапор Барбадосу

§ 10. Людство як велика спільнота

На минулому уроці ви дізналися про державні символи України. Пригадайте, які символи належать до державних. Які кольори має Державний Прапор України? Що означає синій колір прапора? Поясніть значення жовтого кольору. Який в Україні Державний Герб? Як називається Державний Гімн України? Хто написав слова й музику Гімну України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про людей як мешканців всієї планети, про велику людську спільноту.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- розповідати про заняття сучасних людей;
- розказувати про можливості людей;
- називати сусідні країни України.

На нашій планеті мешкає багато людей. Вони живуть у різних її куточках. Залежно від того, де мешкають люди, їхній спосіб життя відрізняється від інших. Наприклад, якщо люди живуть біля морів і океанів, вони займаються риболовством, будують човни, продають рибу. А якщо люди мешкають у лісистій місцевості, вони збирають гриби і ягоди, займаються полюванням, обробляють деревину, саджають дерева. Інші люди живуть на рівнинах. Вони займаються землеробством, орють, сіють і збирають урожаї жита, пшениці та інших культур. Люди, які мешкають в горах, випасають отари кіз і овець, виготовляють сири, стрижуть овець, заготовляють вовну.

Уважно розгляньте фото й спробуйте розповісти про спосіб життя людей.

1

2

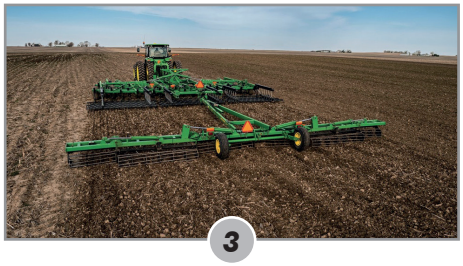
3

4

Протягом свого існування людство об'єднувалося в окремі спільноти — народи. Кожний народ має свою мову, пісні, звичаї, одяг, закони. У кожного народу є улюблені страви. Багато народів створили свої держави. Український народ має власну державу — Україну.

Уважно розгляньте карту й назвіть сусідні з Україною держави.

У кожній країні є свої заводи й фабрики. Люди обробляють землі, висаджують сади. Але, залежно від клімату, в деяких

країнах добре ростуть одні рослини, а в деяких — інші. Певні країни виготовляють автомобілі, інші — літаки, медичне обладнання або ліки. Уся ця продукція продається в різні куточки планети. Її відвозять автомобілями, потягами, кораблями або транспортують літаками.

1 Транспортний корабель перевозить вантажі

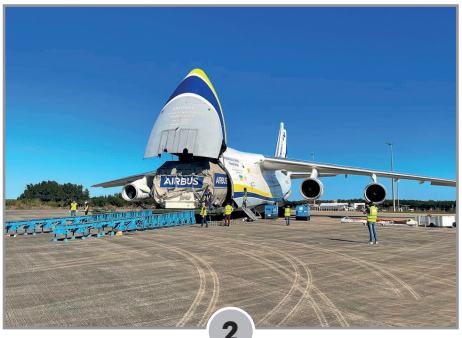

2 Розвантаження українського літака «Руслан»

У наш час люди всієї планети, незалежно від місця проживання, мають можливість спілкуватися за допомогою телефонного зв'язку, пошти чи електронної пошти, через соціальні мережі або в інший спосіб.

Спілкування

У сучасному світі люди мають можливість швидко пересуватися з місця на місце, подорожувати країною або відвідувати інші держави, їздити на відпочинок у гори, на моря тощо.

У якому б куточку планети люди не жили, якою б мовою вони не розмовляли, всі вони вітаються, дякують і відповідають усмішкою на усмішку.

Туристи

Які слова ввічливості ви використовуєте?

Висновок. Людство — це велика спільнота. Незалежно від місця проживання, професії, віку, сучасні люди мають можливість спілкуватися, подорожувати і робити світ кращим. Головне — поважати одне одного й нікого не ображати.

Словничок

Людство — сукупність всіх людей, що населяють Землю.

Запитання

1. Як впливає місцевість на спосіб життя людей?
2. Чим відрізняються народи один від одного?
3. Як називається держава українського народу?
4. Чим транспортують товари з однієї країни в іншу?
5. Як у наш час можуть спілкуватися люди між собою?

Завдання

1. Запишіть у зошит слова ввічливості.

Цікаво знати

На планеті Земля є шість континентів. На п'яти з них здавна мешкають люди. А ось один континент досі не заселений людьми. Це Антарктида. Люди не живуть тут постійно, бо клімат дуже суворий.

Імператорські пінгвіни в Антарктиді

Майже вся поверхня Антарктиди вкрита льодом, товщиною 1500–3000 метрів. Середня температура взимку тут від мінус 60 °С до мінус 70 °С. Влітку — від мінус 25 °С до мінус 45 °С. Рекордом найнижчої температури в Антарктиді є мінус 94 °С.

Тільки пінгвіни, морські слони і тюлені тут почуваються добре, адже це їхня домівка.

§ 11. Перші людські спільноти

На минулому уроці ви дізналися про людство як велику спільноту. Пригадайте, як впливає місцевість на спосіб життя людей. Чим відрізняються народи один від одного? Як називається держава українського народу? Чим транспортують товари з однієї країни в іншу? Як у наш час спілкуються люди між собою?

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- розповідати про спосіб життя первісних людей, їхній побут, звичаї.

Первісні люди з'явилися на території сучасної України багато тисяч років тому. Вони об'єднувалися в спільноти — **общини**. Як правило, первісна община складалася з родичів. Давні люди жили разом, спільно полювали на диких тварин, гуртом будували житла з гілок, кісток і шкіри тварин. Люди разом майстрували знаряддя праці та працювали (виготовляли одяг, спільно готували їжу), гуртом харчувалися і виховували дітей.

Як ви гадаєте, чому первісні люди спільно полювали на диких тварин?

Первісні люди збирали й їли ягоди, фрукти, коріння, мед диких бджіл і пташині яйця. Найдавніші мешканці займалися рибальством і полюванням. Для цього вони використовували загострені палиці, кістки великих тварин та каміння.

Полювання первісних людей

Первісні люди поселялися біля річок, де водилася риба і до яких приходили на водопій тварини. Вони жили там, де було багато рослинної їжі. З часом їжі

ставало менше, і вони переходили на інше місце, тобто вели **кочовий спосіб життя**.

Для обігрівання жител і приготування їжі первісні люди використовували вогонь. Він виникав від блискавки, коли та підпалювала сухе дерево або траву. Жінки стежили за підтриманням вогнища. З часом люди навчилися самостійно добувати вогонь.

Уважно подивіться на малюнок «Стоянка первісних людей». Розкажіть, чим займалися первісні люди.

Стоянка первісних людей

Поступово люди навчилися **землеробства**. Спочатку вони спостерігали за зерном, що потрапило в землю. А з часом самі почали сіяти його біля місця свого проживання. Так первісні люди почали вирощувати ячмінь, пшеницю, просо. Заняття землеробством зробило їх менш залежними від несприятливих погодних умов. Первісні люди навчилися робити запаси на майбутнє.

Давні мешканці приручили собак, овець, свиней, кіз, корів, коней. Так виникло **скотарство**. Також було одомашнено курей, гусей, качок. Люди почали вживати м'ясо домашніх тварин і птиці, молоко, сир, яйця. Землеробство і скотарство сприяло

осілому способу життя первісних людей. **Осілий спосіб життя — це коли люди живуть на одному місці, займаються землеробством, скотарством, доглядають господарство.**

Первісні люди навчилися шити одяг, виготовляти глиняний посуд і різні знаряддя праці.

Поселення первісних людей

Висновок. Первісні люди жили общинами. Вони разом полювали на диких тварин, гуртом будували житла, виготовляли знаряддя праці та працювали. Первісним людям було легше вижити разом, в общині.

Словничок

Община — об'єднання первісних людей.
Кочовий спосіб життя — це переселення людей з одного місця на інше.
Землеробство — вирощування зернових культур (рослин), з яких виготовляють хліб.
Скотарство — розведення і використання одомашнених тварин.
Осілий спосіб життя — це мешкання в одній місцевості.

Запитання

1. Як називається об'єднання первісних людей?

2. Чим харчувалися первісні люди?
3. Де поселялися первісні люди?
4. Чому первісні люди переходили з місця на місце?
5. Які рослини вирощували первісні мешканці?
6. Яких тварин приручили давні люди?
7. Що таке осілий спосіб життя?
8. Чому первісні люди почали жити на одному місці?

Завдання

1. З'єднайте словосполучення й утворіть прислів'я. Запишіть їх у зошит.

А Без труда...	будеш кормиться.
Б Будеш трудиться...	нема роботи.
В Без охоти...	нема плода.

2. Поясніть, як ви розумієте ці прислів'я.

Цікаво знати

На території України в багатьох місцях знаходять рештки давніх тварин. Дослідники викопують скелети й кістки мамонтів, давніх носорогів та оленів, диких коней, ведмедів та інших тварин. Цим решткам десятки тисяч років. Науковці знаходять багато кісток у тих місцях, де були стоянки первісних людей.

Особливо дивують розміри мамонтів. Доросла тварина сягала у висоту до 4,5 метрів, важила близько 18 тонн і мала бивні до 5 метрів завдовжки.

Побачити рештки давніх тварин можна в Києві в палеонтологічному відділі Наукового природничого музею.

Скелет мамонта

§ 12. Життя людей у міській та сільській громадах у минулому й тепер

На минулому уроці ви дізналися про перші людські спільноти. Пригадайте, як називається об'єднання первісних людей. Чим харчувалися первісні люди? Де поселялися первісні люди? Які рослини вирощували первісні мешканці? Яких тварин приручили давні люди? Що таке осілий спосіб життя?

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- розповідати про життя людей у міській та сільській місцевостях в минулому;
- визначати різницю між способом життя в місті в минулому й тепер;
- визначати різницю між способом життя в селі колись і сьогодні.

З давніх часів люди жили спільно. Вони селилися в різних місцях. Як правило, давні поселення будували на височині біля водойм і лісів. Поступово одні поселення збільшувалися й перетворювалися на міста. А інші так і залишилися невеликими селами.

Життя людей у давнину в містах і селах відрізнялося. У давні часи в селах люди починали працювати зі сходом сонця. А закінчували працювати, коли сонце сідало. Основними заняттями селян були **землеробство** і **скотарство**. Весною селяни орали землю й сіяли жито, пшеницю, ячмінь, гречку. Урожай збирали у кінці літа. Для цього використовували коси і серпи.

Сільська громада в давні часи

Зерно мололи кам'яними жорнами. З меленого зерна жита і пшениці пекли в печах хліб. Також селяни садили капусту, буряк і моркву. Тримали корів, коней, кіз, овець, свиней, домашню птицю. Влітку худобу випасали на лугах, а взимку скотину тримали у хлівах.

Роздивіться малюнок «Сільська громада в давні часи» на с. 54. Назвіть види діяльності в сільській громаді в давнину.

▸ Навіщо селяни тримали домашніх тварин?

Значна частина мешканців давніх міст не обробляла землю й не тримала домашню худобу. Стародавні міста оточували високими стінами, тому землі на всіх не вистачало. Мешканці багатьох міст почали будувати дво- або триповерхові будинки. Основними видами діяльності міщан того часу були ремесло й торгівля. **Ремесло** — це дрібне виробництво готових виробів з дерева, заліза, шкіри, кісток та глини. Цей товар ремісники продавали на ринках. Торгівлею також займалися **купці**. Вони їздили по містах і торгували різним товаром.

У наш час життя в міській та сільській громадах зовсім інше, ніж у давнину. З'явилися електрика, автомобілі, потяги й літаки. Важко уявити життя сучасної

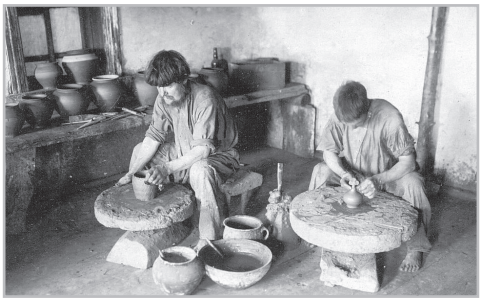

Гончарі за роботою

Коваль за роботою

Сільськогосподарські роботи

людини без світла, телевізора, комп'ютера, інтернету чи мобільного зв'язку.

Ручну працю людей замінила різноманітна техніка. У селах обробляють землю та перевозять вантажі за допомогою тракторів, збирають урожай комбайнами. Багато сільських громад мають школи, будинки культури, бібліотеки та магазини.

Чим відрізняється життя людей сучасної сільської громади від життя селян у давні часи?

Сучасне місто

Сучасні міста швидко розвиваються. У містах будують багатоповерхові будинки, тут є чимало заводів і фабрик, магазинів. Працює міський транспорт. Є театри та кінотеатри, музеї, школи, торгові центри, вокзали та інше. Сучасні мешканці міст працюють на різних підприємствах, а вільний час проводять за власним бажанням.

Чим відрізняється життя людей сучасної міської громади від життя мешканців міст у давні часи?

Висновок. З давніх часів існували сільські й міські громади. Спосіб життя давніх селян відрізнявся від життя мешканців давніх міст. За сотні років відбулося багато змін. Сучасним мешканцям сіл і міст допомагає в роботі й побуті різноманітна техніка й прилади.

Словничок

Землеробство — оброблення землі з метою отримання урожаю.
Скотарство — розведення і використання одомашнених тварин.
Ремесло — дрібне виробництво готових виробів.
Купець — людина, яка займається торгівлею.

Запитання

1. Чим займалися мешканці давніх сіл?
2. Якими видами діяльності займалися мешканці давніх міст?
3. Які зміни відбулися в житті людей з давніх часів і донині?
4. Назвіть, яка техніка полегшує працю людей сучасного села.
5. Як відрізняється життя мешканців сучасного міста від життя людей давнього міста?
6. Чим відрізняється життя людей сучасного міста від способу життя мешканців сучасного села?

Завдання

1. Відгадайте загадки.

У ньому люди живуть,
Дуже рано встають,
Садять, косять, хліб печуть,
Скотину пасуть!
(С…)

Люди, наче комашки, на роботу йдуть.
Тролейбуси, автомобілі тут
завжди гудуть.
Скрізь будинки-велетні,
ліхтарі іскристі,
Парки, магазини. Де ми, діти?
(У м…)

Цікаво знати

Сучасне життя важко уявити без електроенергії. Протягом багатьох років люди для освітлення приміщення використовували свічки. Але вони швидко закінчувалися, від них був запах і сажа. Ситуація змінилася більше 100 років тому. Саме тоді американський винахідник Томас Едісон створив електричну лампу розжарювання.

Вона стала дуже популярною. Поступово оселі людей, підприємства й вулиці стали освітлюватися за допомогою ламп Едісона.

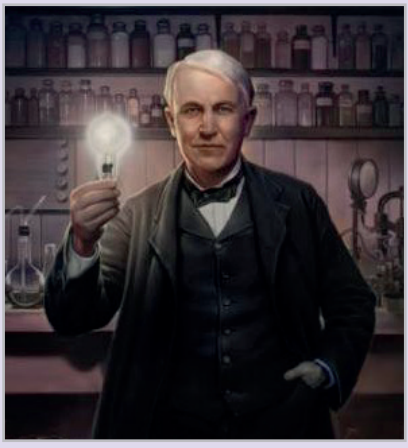

Томас Едісон зі своїм винаходом

Узагальнення до розділу «Людина і сім'я. Людина та громада»

На світі живе багато людей. Більшість із них переважно незнайомі тобі. Але є й такі, які мешкають разом із тобою в одній оселі. Вони найближчі та найрідніші для тебе люди. Це твоя **сім'я**. Сім'ї бувають різні. **Більшість сімей складаються із батьків та дітей.** Може трапитися й так, що сім'я не має дітей. Або ж складається із мами й дитини, чи тата й дитини, або бабусі й дідуся із онуками. Бувають родини доволі великі. Вони складаються із дітей, батьків та бабусь із дідусями.

Крім найближчих родичів, майже в кожного / кожної з нас є дядьки, тітки, двоюрідні брати і сестри. Це все наші родичі, або рідня (рід). Родичі, які жили в давні часи, називаються **предками**. Якщо скласти список родичів і предків, то отримаємо **родовід**. У кожної родини є свої **традиції**, тобто звичаї, уподобання, правила поведінки. Їх дотримуються в сім'ї з покоління в покоління. У багатьох сім'ях є родинні реліквії. Вони нагадують про предків і передаються у спадок від старших до молодших членів родини.

Люди живуть громадами. **Громада** — це група людей, які об'єднані спільними інтересами і мають спільні завдання. Громади утворюються за різними ознаками. Наприклад, за **професією**: спільноти водіїв, шахтарів, вчителів та інші. Або ж за **вірою**: спільноти християн, мусульман та інших. Чи за **національністю**: спільноти українців, кримських татар, грузинів та інших. Можуть бути громади за **інтересами**: спільноти спортсменів, колекціонерів, мандрівників тощо. Людина може входити одразу до декількох громад.

Однією зі спільнот є **шкільна громада**. До неї входять учні, вчителі та інші працівники школи. Шкільна громада поділяється на малі групи. **Однією з таких груп є клас.** Діти, які навчаються в одному класі, — **однокласники та однокласниці**. У школі є й інші учнівські громади (діти, які відвідують гуртки, спортивні секції, театральні студії тощо).

Також кожна людина належить до певної **територіальної громади** — громади міста чи села. У кожної територіальної громади є свої **органи самоврядування**. Їх обирають місцеві мешканці. Місцеве самоврядування розв'язує важливі питання в житті своєї територіальної громади.

Усі територіальні громади є частиною нашої держави — **України**. В Україні є багато міст і сіл. **Столиця України — місто Київ.** Найбільшими містами є Київ, Харків, Одеса, Львів, Дніпро. Наша країна багата різними корисними копалинами. В Україні багато річок і озер. Є гори та виходи до Чорного й Азовського морів.

У кожної країни є свої державні символи. Це **герб, прапор і гімн.** Державний Прапор України має синій і жовтий кольори. Державний Герб України — це золотий тризуб на синьому щиті. Державний Гімн України називається «Ще не вмерла України».

З давніх часів на території України мешкали люди. **Первісні люди жили общинами.** Вони разом полювали на диких тварин, гуртом будували житла, виготовляли знаряддя праці та працювали. Первісним людям було легше вижити разом, в общині.

Поступово одні поселення збільшувалися й перетворювалися на міста. А інші й надалі залишалися невеликими селами. Спосіб життя у сільських і міських громадах відрізнявся. У селах люди займалися землеробством і скотарством, а в містах — ремеслами й торгівлею. У наш час мешканцям сіл і міст полегшують роботу різноманітна техніка й прилади.

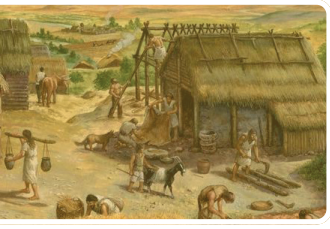

Перевірте свої знання

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

1. На якому фото розміщена найбільша родина?

А

Б

В

2. Виберіть фото, на якому зображена сімейна традиція:

А

Б

В

3. На якому фото зображена спільнота людей, об'єднаних однією професією?

А

Б

В

4. Виберіть фото, на якому зображена шкільна громада:

А

Б

В

5. Виберіть фото, на якому зображений Державний Герб України:

А

Б

В

6. Виберіть фото, на якому зображений Державний Прапор України:

А

Б

В

7. Виберіть зображення, на якому показано первісну общину:

А

Б

В

8. Виберіть фото, на якому зображена сільська громада:

А

Б

В

9. Виберіть фото, на якому зображена міська громада:

А

Б

В

Перевірте свої вміння

1. Накресліть у зошиті таблицю та заповніть її.

Запитання	Відповідь
Напишіть своє прізвище, ім'я, по батькові	...
Напишіть прізвище, ім'я, по батькові класного керівника / класної керівниці	...
Напишіть прізвище, ім'я, по батькові вихователя / вихователькі	...
Напишіть свою домашню адресу	...
Напишіть адресу своєї школи	...

Розділ II. Час і простір

§ 13. Історія як наука

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про історію як науку, яка розповідає нам про життя людей у минулі часи.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- пояснювати необхідність вивчення історії;
- розповідати про те, чим займаються історики;
- називати відомих істориків України.

Люди живуть на Землі тривалий час. З давніх часів вони намагалися зробити своє життя більш зручним. Тому люди навчилися добувати вогонь, виготовляти знаряддя праці, одяг, будувати будинки. Вони також обробляли землю, доглядали за домашніми тваринами, полювали, ловили рибу — все це було необхідним для життя.

Бувало, що на якісь народи чи країни нападали ворожі війська. Через війни гинули люди, руйнувалися давні міста, знищувалися пам'ятки культури (храми, будинки, книги, посуд, одяг та інше). На щастя, війни закінчувались, а життя тривало далі. Люди відновлювали та засновували міста, облаштовували побут, займалися торгівлею, співали пісень тощо.

Минав час. Протягом багатьох століть на Землі жили різноманітні народи й існували різні держави. З часом одні народи зникали, інші перемішувалися зі сусідніми чи переселялися на нові землі. Кожний народ мав своїх ватажків, але не всі їхні імена збереглися до нашого часу.

Дізнатися, як жили люди раніше, допоможе наука **історія**.

Уважно прочитайте вірш і спробуйте пояснити, що означає слово «історія».

Що таке історія?
Ви, щоб не забули,
Знайте, що історія —
Наука про минуле.
А «історія» походить
Із грецької мови,
«Оповіді про події»
Означає це слово.

Сторінки літопису «Повість минулих літ»

Нестор Літописець

Отже, **історія — це наука про минуле людства. Вона вивчає життя людей з найдавніших часів до сьогодення.**

Людей, які вивчають минуле людства, називають **істориками**. Досліджуючи життя людей у давні часи, історики намагаються відповісти на запитання: **де** відбулася подія? **коли** відбулася подія? **як** жили люди в давні часи? **що** робили люди в минулому?

В Україні першими істориками були **літописці**. Вони записували найважливіші події за роками. Такі записи отримали назву **літописи**.

Автором найдавнішого українського літопису був **Нестор Літописець**. У своєму літописі **«Повість минулих літ»** він розповідав про життя людей у часи давньої України-Русі. **Нестор Літописець — перший історик нашої Батьківщини!**

Відомим істориком України є **Михайло Грушевський**. Він написав близько двох тисяч робіт з історії України.

Найславетнішою його роботою є **«Історія України-Руси»**.

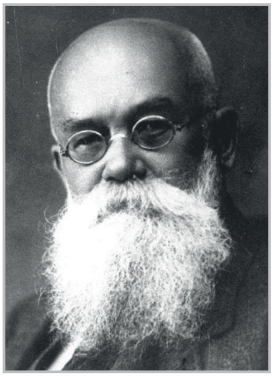
Михайло Грушевський

Діти, історія України — це не тільки історія нашої країни. Це й історія ваших сімей і багатьох інших українських родин.

Знання історії України дає змогу дізнатися більше про життя й діяльність державних діячів, військових ватажків, представників культури. Ці люди прославляли нашу країну в різні часи. Історія також розповідає про звичаї, традиції та культуру українського народу. А ще історія навчає любити свою Батьківщину, цінувати те, що здобуто попередніми поколіннями.

Висновок. Історія — це наука про минуле людства. Вона вивчає та описує діяльність людей з найдавніших часів до сьогодення.

Словничок

Історія — це наука про минуле людства.
Історики — люди, які вивчають минуле людства.
Літопис — запис найважливіших подій за роками.
«Повість минулих літ» — найдавніший український літопис.

Запитання

1. Яка наука розповідає про минуле людства?
2. Хто такі історики?
3. Як називається запис найважливіших подій за роками?
4. Як називався найдавніший український літопис?
5. Хто написав літопис «Повість минулих літ»?
6. Назвіть відомих українських істориків.
7. Чому потрібно вивчати історію своєї Батьківщини?

Завдання

1. Розгадайте усно ребус, в якому зашифровано назву науки про минуле людства.

І 1 0 0 Р І Я

2. Продовжте речення.

А Історія — це наука про ...

Б Люди, які вивчають минуле людства, називаються ...

В Першим істориком нашої Батьківщини вважають ...

Цікаво знати

У минулі часи однією з найрозвинутіших держав була Давня Греція. У цій країні жив **Геродот**. Його називають **«батьком історії»**. Геродот багато подорожував і все, що бачив, записував. Також занотовував розповіді учасників різних подій. Свої записи він назвав «історіями». Усі його записи були складені у 9 книг. У них описується історія країн стародавнього світу. Саме завдяки «Історії» Геродота ми можемо дізнатися про назви й звичаї древніх народів, про давні країни та війни між ними, імена давніх правителів та багато чого іншого.

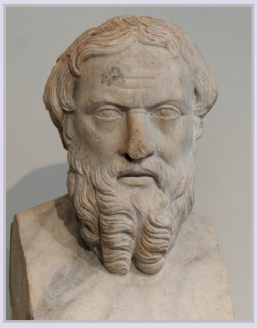

Геродот

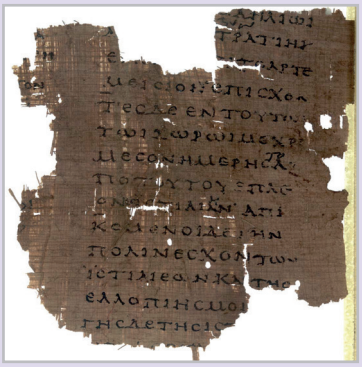

Фрагмент з його восьмої книги. На папірусі

§ 14. Відлік часу в історії

На минулому уроці ви дізналися про таку науку, як історія. Пригадайте, хто такі історики. Як називається запис найважливіших подій за роками? Як називався найдавніший український літопис? Назвіть відомих українських істориків. Як ви гадаєте, чому потрібно вивчати історію своєї Батьківщини?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про відлік часу в історії.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- визначати століття, в якому відбулася історична подія;
- установлювати послідовність історичних подій;
- визначати тривалість історичних подій та їх віддаленість одна від одної.

Вам вже відомі такі одиниці виміру часу, як день, доба, тиждень, місяць, рік. **Послідовний перелік днів, тижнів і місяців року називається календарем.** Ще з давніх часів наші предки спостерігали за явищами природи і складали календарі. За ними вони визначали, коли краще орати, сіяти, косити, збирати урожай тощо. У наш час встановлено, що рік триває 365 днів та поділяється на 12 місяців. Місяць триває приблизно 4 тижні. У тижні 7 днів. **Один день календаря — це дата.**

Досліджуючи минуле, вчені намагаються визначити дату будь-якої історичної події. Це сприяє кращому розумінню тривалості чи віддаленості цієї події від нашого часу. В історії є події далекого і недалекого минулого. Подією недалекого минулого може бути певний епізод з вашого життя.

РІК
місяць
тиждень
доба

Наприклад, ваше народження. Це важлива подія вашого життя. Полічіть, скільки років минуло з того часу.

Щоб уявити, як минає час, намалюємо пряму лінію. На ній послідовно записуватимемо певні роки. Це лінія часу. На ній з правої сторони відмічають рік, у якому ви зараз живете. А з лівої позначають попередні роки. Що лівіше записана дата, то раніше вона відбулася.

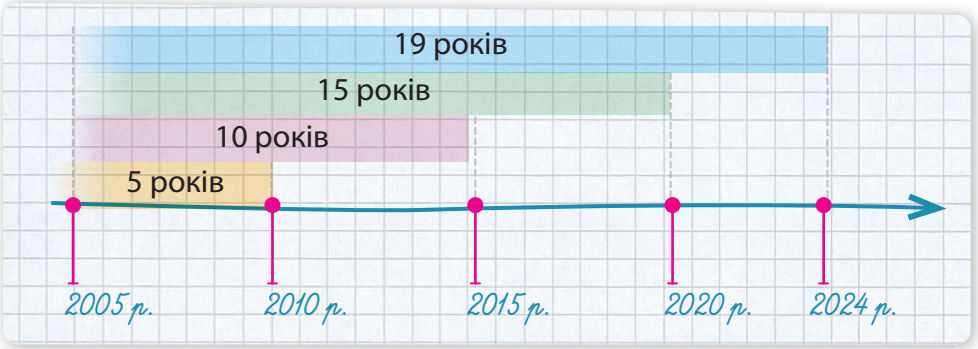

Лінія часу — 19 років

Відрізок часу тривалістю сто років — це **століття,** або **вік**. Відрізок тривалістю тисячу років називається **тисячоліттям**. Тисячоліття складається з 10 століть.

Щоб визначити століття, у якому відбулася подія, потрібно до перших двох цифр року додати одиницю. Наприклад, **20**15 рік. До перших двох цифр додаємо одиницю (20+1=21) і отримуємо 21 століття. Потренуймося у визначенні століть. Візьмімо **18**61 рік. До перших двох цифр додамо одиницю (18+1=19) і отримуємо 19 століття. Тобто **1861 рік — це 19 століття**. Або визначимо століття **19**91 року. До перших двох цифр додаємо одиницю (19+1=20) і отримуємо 20 століття. **1991 рік — це 20 століття.**

Якщо останні дві цифри історичної дати позначені двома нулями, то це означає останній рік століття. У таких випадках не потрібно додавати до перших двох цифр одиницю. **Це єдиний виняток, і його потрібно запам'ятати.** Наприклад, **1700 рік — це 17 століття, а 1800 рік — це 18 століття.**

Наші предки жили у роки, які позначалися й трьома цифрами. Наприклад: **5**46 рік, **8**52 рік, **9**88 рік. У таких випадках лише до першої цифри додається одиниця. Наприклад, 546 рік — це 6 століття (5+1=6), а 852 рік — 9 століття (8+1=9). 988 рік — це 10 століття (9+1=10).

Що ж означають дві останні цифри дати? Візьмімо 12**40** рік. Ці цифри означають кількість років у визначеному столітті. Тобто 1240 рік — це 13 століття, і в ньому вже минуло 40 років. Для точності у визначенні історики поділяють прожиті роки століття на першу і другу половини. Перша половина — це всі роки, які менші за 50. А друга половина — це роки, більші за 50. Наприклад, **1711 рік — це перша половина 18 століття** (11 менше 50); **1765 рік — це друга половина 18 століття** (65 більше 50). Коли йдеться про рік з числом 50, то це середина століття. Наприклад, **1750 рік — це середина 18 століття**.

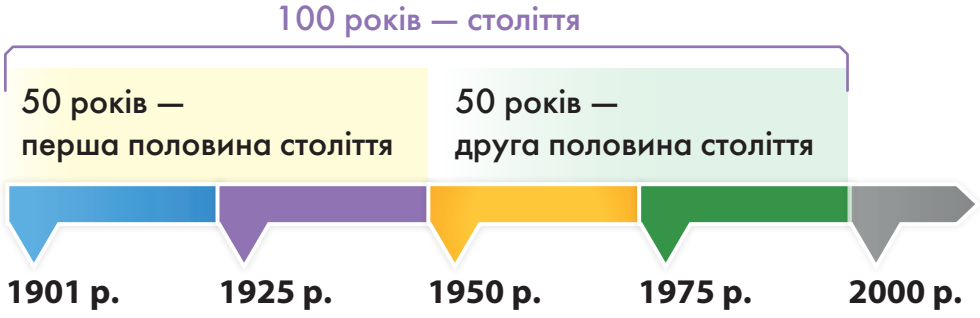

Лінія часу — 100 років (століття)

У повсякденному житті ми часто використовуємо цифри. Вони називаються арабськими. Їх придумали араби. Але в історії **століття позначають римськими цифрами**. У римській нумерації найбільш важливими є цифри **1 (I), 5 (V), 10 (X)**. Для позначення століть ці цифри поєднують в різних варіаціях. Наприклад, якщо одиниця розміщена з правої сторони цифри, то число збільшується на один: II (I+I=II) — 2, VI (V+I = VI) — 6, XI (X+I= XI) — 11. А якщо одиниця розміщена

з лівого боку, то це означає, що її необхідно відняти. Наприклад, IV (V-I = IV) — 4, IX (X-I= IX) — 9.

Для кращого розуміння римської нумерації скористайтеся таблицею.

Арабські числа	9	10	11	12	13	14	15	16
Римські числа	**IX**	**X**	**XI**	**XII**	**XIII**	**XIV**	**XV**	**XVI**

Висновок. Щоб визначити століття, у якому відбулася подія, потрібно до перших двох цифр року додати одиницю. Якщо подія відбулася в році, що складається з трьох цифр, то додається одиниця лише до першої цифри.
Століття позначають римськими цифрами.

Словничок

Календар — це послідовний перелік днів, тижнів і місяців року.
Дата — один день календаря.
Лінія часу — це умовна стрічка, на якій позначають дати історичних подій.
Століття — сто років.
Вік — інша назва століття.
Тисячоліття — тисяча років.

Запитання

1. Що таке календар?
2. Скільки місяців у році?
3. Назвіть усі місяці року.
4. Скільки днів у тижні?
5. Назвіть всі дні тижня.
6. Що таке дата?
7. Скільки років у столітті?
8. Скільки років у тисячолітті?

9. Скільки століть у тисячолітті?

10. Чому важливо знати дати історичних подій?

Завдання

1. Визначте століття таких дат:

884 рік, 1154 рік, 1648 рік, 1814 рік.

2. Визначте половину століття:

1032 рік, 1770 рік, 1850 рік, 1900 рік.

Цікаво знати

Люди з давніх часів намагалися змайструвати прилад, який би показував час. Першим таким приладом став сонячний годинник — гномон. Він був достатньо простий і складався з увіткнутої в землю палички по центру кола, поділеного на сектори. Тінь пересувалась по такій «шкалі» і вказувала на приблизний час.

Пізніше гномони почали робити з металу, каменю, дерева та інших матеріалів. Деякі сонячні годинники були величезних розмірів. Наприклад, у Стародавньому Єгипті було змайстровано гномон висотою 34 метри. А в першій половині 15 (XV) століття в узбецькому місті Самарканд було збудовано сонячний годинник заввишки близько 50 метрів.

Сонячний годинник — гномон

§ 15. Географічне розташування історичних об'єктів. Історична карта

На минулому уроці ви дізналися про відлік часу в історії. Пригадайте, що таке календар. Скільки місяців у році? Назвіть всі місяці року. Скільки днів у тижні? Назвіть всі дні тижня. Скільки років у столітті? Скільки років у тисячолітті? Скільки століть у тисячолітті?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про географічне розташування історичних об'єктів та особливості історичних карт.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- розуміти та користуватися умовними позначеннями карти;
- показувати історико-географічні об'єкти на картах;
- знаходити на карті місця історичних подій.

З давніх часів люди торгували, подорожували, переселялися з місця на місце, брали участь у військових походах. Щоб не заблукати, люди мусили знати особливості певної місцевості. Тому гори, ріки, болота, міста, мости, ліси, дороги вони позначали умовними знаками. Так виникли карти.

Карти бувають різні. На одних картах позначають поверхню Землі, на інших — поділ країни на області й райони. Є карти, де позначають корисні копалини. Є карти морів та океанів. А є **історичні карти**. Ці карти особливі. На них зображають землі в різні часи. Наприклад, протягом багатьох років наші предки будували різні міста й поселення. Одні міста виникли раніше, інші — пізніше. Тому на історичній карті міста будуть з'являтися поступово, з часом їх виникнення.

Деякі міста зникали з історичних карт, тому що були повністю зруйновані ворожими військами. Інші міста покидали люди з різних причин: голоду, смертельних хвороб, пожеж тощо.

Уважно розгляньте карти. Назвіть міста, які виникли на українських землях за 700 років (з 10 (X) по 17 (XVII) століття).

1 Міста Русі-України в 10 (X) столітті

2 Міста України в 17 (XVII) столітті

Важливою відмінністю історичної карти від інших є постійна зміна на ній державних кордонів. Їх позначають різними лініями. Для відокремлення територій однієї держави використовують різні кольори. Також використовують кольори для позначення народів, які проживали на території України та біля її кордонів. На́зви народів наносять на карту.

Уважно розгляньте карту. Назвіть племена, які мешкали на території сучасної України в 10 (X) столітті.

1 Русь-Україна. 10 (X) століття

У різний час міста, ріки й моря мали різні назви. На історичній карті їх позначають цими назвами. Наприклад, Чорне море у ста-

родавні часи мало назву Руське море. Багато українських міст протягом історії змінювали свої назви. Наприклад, місто Донецьк раніше мало назву Юзівка. Потім його перейменували у Сталіно, і лише у 1961 році воно отримало теперішню назву.

На історичній карті позначають місця битв, торгові шляхи, військові походи, переселення народів тощо.

На кожній карті є **умовні позначення**. Ці позначення називають **легендою карти**. Для того щоб добре навчитися читати історичну карту, вам необхідно запам'ятати ці знаки та розуміти, що вони позначають. Найбільш поширеними позначеннями на історичній карті є стрілочки, кружечки, прапори, вершники, схрещені мечі, лінії та інші.

Уважно розгляньте карту «Русь-Україна. 10 (X) століття» на с. 74. Які позначення розміщені в легенді цієї карти?

Висновок. На історичній карті позначають події, які вже відбулися. Історична карта може розповісти, як зростала територія держави впродовж певного часу. Або ж куди прямували війська, коли та де відбулася битва, коли утворилося місто та багато іншого.

Словничок

Історична карта — це графічне зображення земель у різні історичні періоди.

Умовні позначення — це знаки на карті, які вказують на історичну подію (битву, виникнення міста, кордон, військовий похід, торговий шлях тощо).

Легенда карти — умовні позначення карти.

Запитання

1. Чому люди почали створювати карти?
2. Що таке історична карта?
3. Чим відрізняється історична карта від інших мап?
4. Назвіть найбільш популярні позначки історичної карти.
5. Як називаються умовні позначення карти?

Завдання

1. Розгляньте умовні позначення та визначте етнографічний регіон України, в якому ви проживаєте.

2. Запишіть у зошит назву вашого етнографічного регіону.

Цікаво знати

Перші карти з'явилися ще до виникнення писемності у древніх народів. Люди малювали Сонце, Місяць і зірки на скелях у вигляді крапок. У стародавні часи наші предки позначали на картах колодязі, дороги, броди, мости, річки, міста. Карти малювали на камінні, шкірі, корі дерев, дерев'яних і глиняних дощечках.

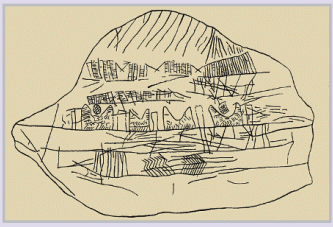

Карта первісних людей

На території України знайшли близько 10 карт, які створили первісні люди. Найвідоміша з них — це рисунок на уламку бивня мамонта. Його знайшли на березі річки Росава (с. Межиріч, Черкаська область). На ньому зображена річка, кущі, ліс, житла. Цій карті близько 17 тисяч років.

§ 16. Мій населений пункт на картах впродовж історії

На минулому уроці ви дізналися про географічне розташування історичних об'єктів та особливості історичних карт. Подумайте, чому люди почали створювати карти. Пригадайте, що таке історична карта. Чим відрізняється історична карта від інших? Назвіть найбільш популярні позначки історичної карти. Як називаються умовні позначення на карті?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про історію свого населеного пункту та його розташування на історичних картах.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- усвідомлювати плинність історичних процесів та їх відображення на історичній карті;
- показувати на історичних картах свій населений пункт;
- використовувати умовні позначення історичних карт.

Україна — велика країна. Протягом тривалого часу на українських землях існували різні держави, з'являлися і зникали міста і села. У певний історичний період виник населений пункт, у якому ви живете та (або) навчаєтеся.

Чи знаєте ви рік виникнення вашого населеного пункту?

Якщо ваш населений пункт існує декілька століть, то він у різні часи належав різним державам. Наприклад, місто **Полтава**. На цьому місці жили люди вже з кінця 9 (IX) століття. А перша згадка в письмових джерелах про це місто датується 1174 роком. Тобто це місто вже входило до складу **Русі**. У 1399 році полтавське поселення було знищене, і близько двохсот років тут ніхто не проживав. Відновилося життя в цьому краї у пер-

шій половині 15 (XV) століття. Тоді Полтава входила до **Великого князівства Литовського**.

Після об'єднання Литовської держави з Польським королівством у державу під назвою **Річ Посполита** це місто ввійшло до складу цієї держави.

Після утворення української козацької держави **Війська Запорозького** Полтава ввійшла до її складу. Пізніше це місто входило до складу **Російської імперії**. Після її розвалу в 1917 році Полтава була частиною **Української Народної Республіки**, **Української держави**, **Української Радянської Соціалістичної Республіки**. У 1991 році, після проголошення незалежності нашої країни, місто Полтава стало частиною держави **Україна**.

Як бачимо, перебуваючи на одному місці, Полтава в різні часи належала до різних держав.

З допомогою вчителя / учительки, користуючись історичними картами, спробуйте встановити місце знаходження вашого населеного пункту на історичних картах.

- Визначте, до яких держав належав ваш населений пункт протягом часу його існування.

1 Русь-Україна (10–11 (X–XI) століття)

2 Українські землі (16–17 (XVI–XVII) століття)

3 Військо Запорозьке (середина 17 (XVII) століття)

4 Українські землі у складі Російської та Австро-Угорської імперій

5 Українська держава (1918 рік)

6 Українська Радянська Соціалістична Республіка

7 Незалежна Україна

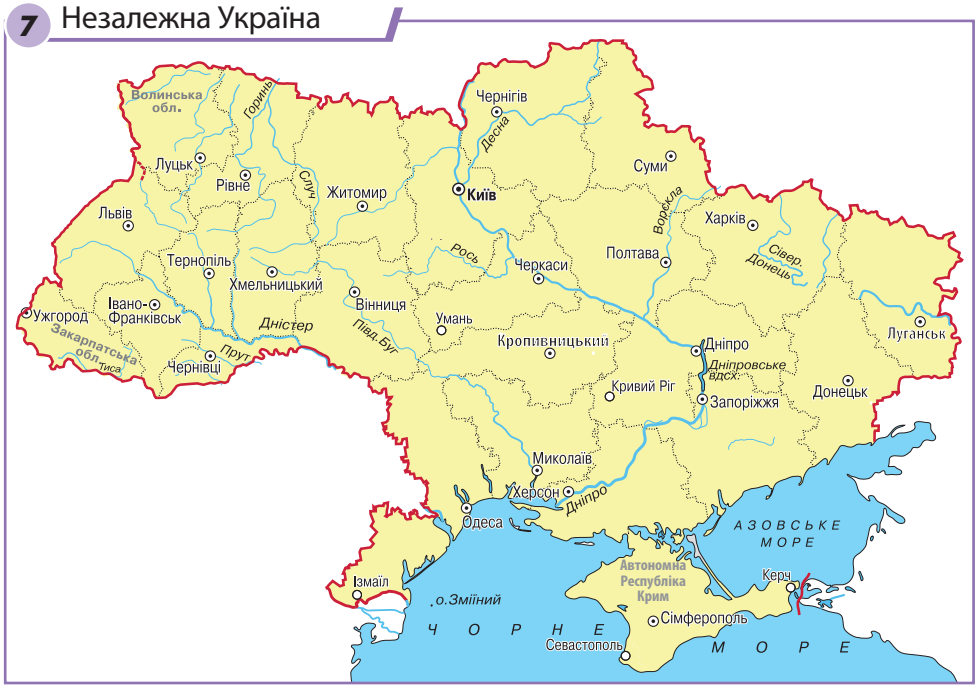

Висновок. Україна — велика країна. Протягом тривалого часу на українських землях існували різні держави,

з'являлися і зникали міста і села. Ваш населений пункт у різні часи належав до різних держав, хоч і перебував на одному місці.

Словничок

Історична карта — це графічне зображення земель у різні історичні періоди.

Запитання

1. Як називається ваш населений пункт?
2. Чи відомо вам походження назви вашого населеного пункту?
3. Дослідіть, у якому році було засновано ваше село чи місто.
4. Чи була у вашого населеного пункту інша назва?
5. До якого району належить ваш населений пункт?
6. До якої області належить ваше село / місто?
7. До якої країни належить ваш населений пункт?

Завдання

1. Накресліть у зошиті таблицю та заповніть її. Якщо складно, зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків.

Запитання	Відповіді
Мій населений пункт називається	...
Мій населений пункт належить до *(вказати район)*	...
Мій населений пункт належить до *(вказати область)*	...
Мій населений пункт засновано у *(вказати час виникнення)*	...
Мій населений пункт існує *(вказати кількість років)*	...

Цікаво знати

Топоніміка — це наука про походження назв міст, сіл, вулиць, річок, озер і ярів. В Україні існує багато міст і сіл, схожих за назвою. Наприклад, місто Тростянець є на Галичині, Волині, Полтавщині, Вінниччині та Сумщині. На Черкащині існують згадані Тарасом Шевченком у творі «Гайдамаки» містечка Вільшана і Лебедин. Але Лебедин є і в Сумській області. А Вільшана є в Харківській області і декілька — у Сумській. У різних куточках України існують Золочів, Ямпіль та інші.

Схожість назв свідчить про тісний зв'язок між всіма регіонами нашої країни. Люди переселялися з місця на місце й часто називали нові селища старою назвою. Однаково сприймали природу, тому в багатьох куточках України існують села з назвами Річки, Яблунівка, Ставище, Піски, Залісся тощо.

У 1639 році французький інженер-картограф **Гійом Левассер де Боплан** склав карту середньовічної України. На ній було зображено близько 1000 населених пунктів та півтори сотні назв річок. Це була найбільш детальна карта тогочасних українських земель.

Карта України, створена Гійомом Левассером де Бопланом

§ 17. Середовище та його вплив на людину

На минулому уроці ви дізналися про ваш населений пункт, дату його виникнення та належність до різних держав протягом років існування. Як називається ваш населений пункт? Це місто чи село? До якого району належить ваш населений пункт? До якої області належить ваш населений пункт? До якої країни належить ваш населений пункт?

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- визначати вплив природного середовища на заняття людей та спосіб ведення господарства;
- наводити приклади впливу діяльності людини на довкілля, взаємодію людини та природи.

Люди протягом свого існування жили серед живої та неживої природи. Вони селилися в лісах, горах, степах. Вирощували рослини та овочі, збирали ягоди, гриби та горіхи. Полювали на диких тварин, утримували домашню худобу та птицю. **Людина також є частиною природи.**

Природне середовище здавна впливало на спосіб життя людей. Якщо люди жили в лісах чи поблизу них, то вони будували житла з дерева, займалися полюванням, збиранням ягід і грибів. Ті люди, які мешкали в горах, зводили помешкання з каменю, займалися тваринництвом, випасали отари овець, виготовляли з овечої шерсті вироби, а з молока — сир, масло та інші продукти. Люди, які жили в степах, займалися тваринництвом і землеробством. А ті, хто мешкав біля моря, займалися риболовлею.

Людина давно навчилася пристосовуватися до природних умов. Раціон харчування людей значною мірою залежить від

рослин, які ростуть в певній місцевості. А також тварин, яких утримують мешканці певного краю.

Уважно розгляньте фотографії. Назвіть ті рослини, які вирощують в Україні.

1

2

3

4

5

6

7

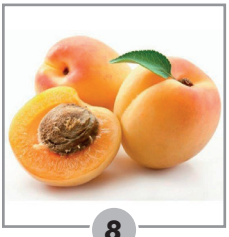
8

Уважно розгляньте фотографії. Назвіть домашніх тварин, яких розводять в Україні.

1

2

3

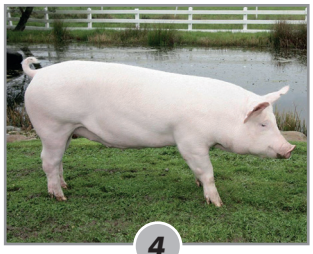
4

5

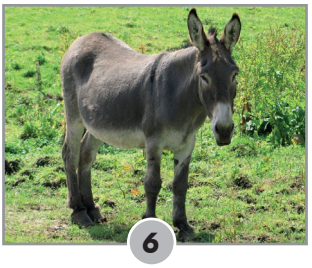
6

Люди почали активно втручатися в природу і вирубувати ліси, забруднювати землю, водойми, узбіччя. За останнє сторіччя люди збудували багато заводів і фабрик. Вони роблять шкідливі викиди в повітря і забруднюють його.

1 Забруднення повітря підприємствами

2 Забруднений океан

3 Вирубані ліси

Висновок. Людина є частиною природи. З давніх часів вона використовувала природу: вирощувала рослини, полювала на диких тварин, утримувала домашню худобу та птицю. Активне втручання людини в природу призвело до забруднення землі, водойм і повітря.

Словничок

Природне середовище — це всі живі та неживі об'єкти, які природно існують на Землі.

Запитання

1. Що належить до природного середовища?
2. Як люди використовували природні ресурси?
3. Як природне середовище впливало на спосіб життя людей?
4. Як люди втручаються в природу?
5. Що потрібно зробити, щоб покращити стан довкілля?

Завдання

1. Розділіть слова і прочитайте речення. Якщо складно, зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків. Запишіть речення у зошит.

ДОПРИРОДИНЕНЕСИШКОДИ

Цікаво знати

Багато тисяч років тому на Землі був льодовиковий період. Значна частина України також була вкрита товстим шаром льоду. Наприклад, на місці Києва товщина льоду сягала близько 2 кілометрів. З часом клімат змінився, стало тепліше і льодовики поступово розтанули. Змінився рослинний і тваринний світ. З'явилися ліси, повноводні ріки та озера. Вимерли холодостійкі тварини, такі як мамонти, шерстисті носороги. З'явилися інші — теплолюбиві.

У наш час в деяких країнах знаходять рештки мамонтів. За даними преси, науковці здійснюють спроби відродити цих древніх тварин шляхом клонування.

Мамонти

Узагальнення до розділу «Час і простір»

Дізнатися про життя людей в минулому допомагає наука **історія**. **Історія — це наука про минуле людства. Вона вивчає життя людей з найдавніших часів до сьогодення**. Людей, які вивчають минуле людства, називають **істориками**.

В Україні першими істориками були **літописці**. Вони записували найважливіші події за роками. Такі записи отримали назву **літописи**. Автором найдавнішого українського літопису був **Нестор Літописець**. У своєму літописі **«Повість минулих літ»** він розповідав про життя людей у часи України-Русі. **Нестор Літописець — перший історик нашої Батьківщини.**

Відомим істориком України є **Михайло Грушевський**. Він написав близько двох тисяч робіт з історії України. Найславетнішою його роботою є **«Історія України-Руси»**.

Відрізок часу тривалістю сто років називається **століття,** або **вік**. Відрізок тривалістю тисячу років називається **тисячоліття**. В історії століття та тисячоліття позначаються римськими цифрами.

Події минулого відображають на історичних картах. Це незвичайні карти. На них показані стародавні країни

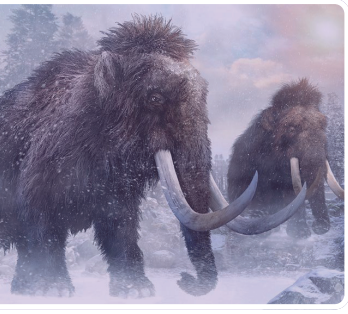

та міста, військові походи та торговельні шляхи, місця битв та інших важливих подій.

На кожній карті є **умовні позначення**. Ці позначення називаються **легендою карти** і розміщуються, як правило, в нижній частині карти. Для того щоб добре навчитися читати історичну карту, необхідно запам'ятати ці знаки та розуміти, що вони позначають. Найбільш поширеними позначеннями на історичній карті є стрілочки, кружечки, прапори, вершники, схрещені мечі, лінії та інші.

З давніх часів люди користувалися дарами природи. Вони вирощували рослини та овочі, збирали ягоди, гриби та горіхи. Полювали на диких тварин, утримували домашню худобу та птицю. З дерева чи каменю будували житла та інші будівлі, в річках, озерах і морях ловили рибу.

Але люди почали нещадно використовувати природу, не думаючи про майбутні покоління. У наш час вирубують багато лісів, забруднюють землю, водойми, узбіччя. За останнє сторіччя люди збудували багато заводів і фабрик, які роблять шкідливі викиди в повітря й забруднюють його.

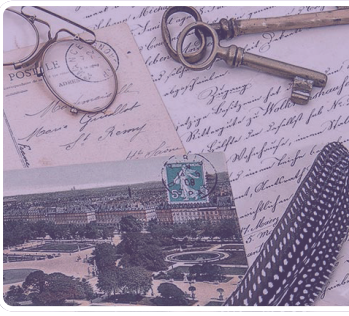

Перевірте свої знання

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

1. Виберіть фото, на якому зображений історик:

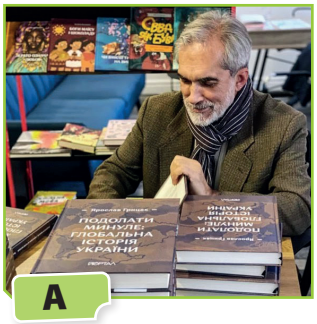

А

Б

В

2. Виберіть малюнок, на якому зображений перший історик України-Русі Нестор Літописець:

А

Б

В

3. Виберіть фото, на якому зображений літопис:

А

Б

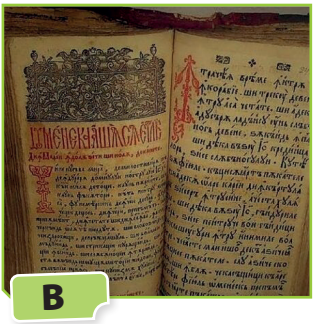
В

4. Виберіть фото, на якому зображений історик Михайло Грушевський:

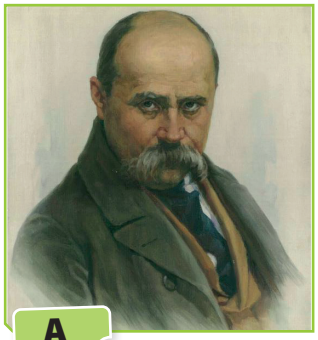
А

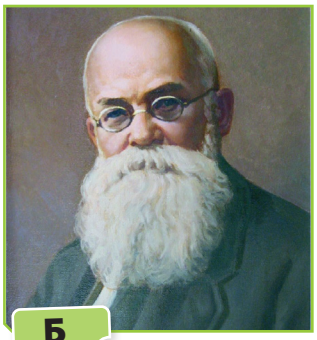
Б

В

5. Визначте, на якій лінії часу позначене століття.

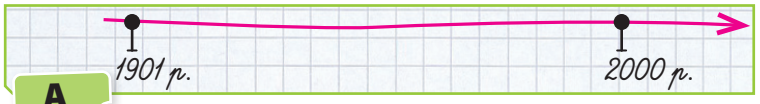

А

Б

В

6. Виберіть малюнок, на якому зображене землеробство:

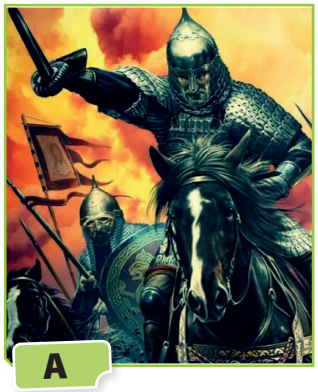
А

Б

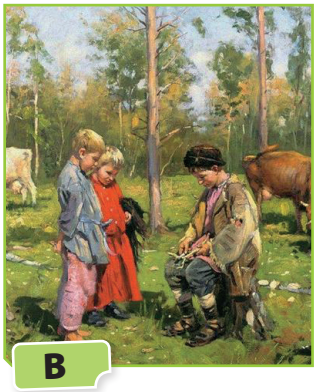
В

7. Виберіть фото, на якому зображено шкідливий вплив людини на природу:

А

Б

В

8. Укажіть, на якій карті розміщена легенда (умовні позначення):

А

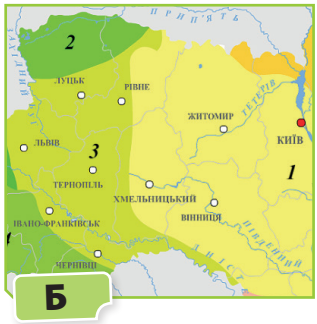

Б

В

9. Визначте, яка з карт є історичною:

А

Б

В

Перевірте свої вміння

1. Визначте століття таких дат:

1054 рік, 1991 рік, 2024 рік.

2. Покажіть на карті столицю України, свій обласний центр та населений пункт.

3. Запишіть у зошиті подані століття римськими цифрами. Скористайтеся таблицею-підказкою.

9 століття, 12 століття, 21 століття, 18 століття, 14 століття, 19 століття, 15 століття.

Арабські числа	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Римські числа	**IX**	**X**	**XI**	**XII**	**XIII**	**XIV**	**XV**	**XVI**	**XVII**	**XVIII**	**XIX**	**XX**	**XXI**

Розділ ІІІ. Джерела пізнання минулого й сучасного

§ 18. Джерела інформації. Звідки люди отримують інформацію?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся, звідки люди отримують інформацію. А також ознайомитеся з джерелами інформації.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати найбільш популярні джерела інформації на сучасному етапі розвитку суспільства.

Глашатай

Людина живе серед інших людей. У **спілкуванні** з іншими вона дізнається різноманітні новини, обмінюється інформацією, отримує слова підтримки та інше. У давні часи люди дізнавалися важливу інформацію від глашатаїв. **Глашатаї** — це ті особи, які прилюдно на площах проголошували важливу інформацію (накази, закони, рішення влади).

З часом люди навчилися видавати **книги**, друкувати **газети** й **журнали**. У цих виданнях було багато різноманітної інформації. Чимало газет і журналів друкували матеріали на певні тематики: для селян (газета «Сільські вісті»), для водіїв («Автомобіліст») та інші.

Отримання інформації з газет

Які книги (оповідання) ви прочитали?

▸ Яку інформацію ви дізналися з книг (оповідань)?

З винаходом **радіо** люди отримали додаткове джерело інформації. По радіо повідомляли важливі новини країни, розповідали про події, які відбувалися за кордоном. Також по радіо були й інші програми, присвячені окремим темам. У наш час працює багато радіостанцій. Вони повідомляють різноманітну інформацію.

Люди слухають радіо

З часом люди винайшли **телевізор**. Тепер з'явилася можливість не тільки почути новини, але й побачити події, про які розповідалося. Окрім новин, по телевізору показували кінофільми, пізнавальні та розважальні передачі.

Люди отримують інформацію з телевізора

Уважно розгляньте фотографії. Назвіть зображені джерела інформації.

1

2

3

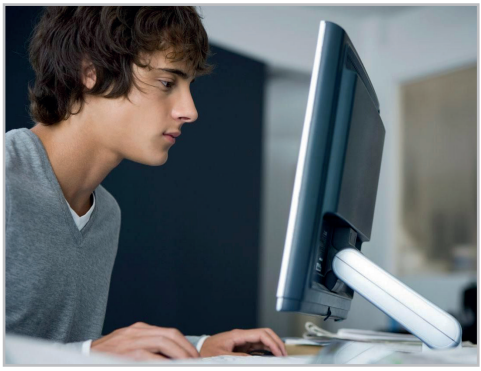

Отримання інформації з інтернету

У наш час важливим джерелом інформації є інтернет. **Інтернет** — це система, яка з'єднує всі комп'ютерні мережі світу. Через пошукові системи інтернету людина може знайти будь-яку інформацію, яка її цікавить. Існує електронна пошта, за допомогою якої можна передавати важливі повідомлення, фотографії, відео, рекламу та інше.

Завдяки інтернету люди створюють соціальні мережі. **Соціальна мережа** — це спільнота людей, яка зустрічається в інтернеті для спілкування, розміщує інформацію та зображення, залишає коментарі чи надсилає повідомлення.

Уважно розгляньте малюнки. Назвіть соціальні мережі за символами.

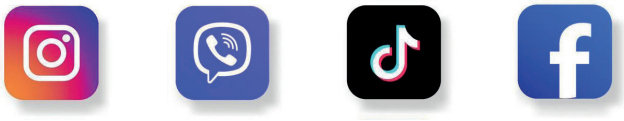

Висновок. Людина отримує інформацію з різних джерел: від спілкування з іншими, з радіо, телебачення, інтернету та соціальних мереж.

Словничок

Глашатай — особа, яка прилюдно проголошує важливу інформацію (накази, закони, рішення влади).

Інтернет — система, яка з'єднує всі комп'ютерні мережі світу.

Соціальна мережа — спільнота людей, яка зустрічається в інтернеті для спілкування, розміщує інформацію та зображення, залишає коментарі чи надсилає повідомлення.

Запитання

1. З яких джерел людина отримує інформацію?
2. Хто такий глашатай?
3. Де глашатай повідомляв інформацію людям?
4. Яку інформацію люди можуть дізнатися з книг, газет і журналів?
5. Чим відрізняється телевізор від радіо?
6. Яку інформацію можна передавати й приймати електронною поштою?
7. Яку інформацію ви отримуєте з соціальних мереж?

Завдання

1. Складіть речення зі слів. Якщо складно, зверніться по допомогу до вчителя / учительки, вихователя / вихователькі або батьків:

отримують У наш час найбільше
інформації з телебачення інтернету
та соціальних мереж люди

Цікаво знати

У сучасних людей інтернет користується шаленою популярністю. За приблизними підрахунками, пошукова система Google обробляє 5–6 мільярдів запитів на день. Близько третини населення планети зареєстровані та користуються фейсбуком. За 1 хвилину на всій планеті надсилають 204 мільйони електронних листів.

Перший електронний лист було створено в 1971 році. Його надіслав розробник системи електронної пошти, американський програміст Рей Томлінсон. Саме він вигадав символ равлик — @. Цей символ означає, що лист адресовано людині, а не машині (комп'ютеру).

§ 19. Усні джерела

На минулому уроці ви дізналися, звідки люди отримують інформацію та які бувають джерела інформації. Пригадайте, з яких джерел людина отримує інформацію. Яку інформацію люди можуть дізнатися з книг, газет і журналів? Чим відрізняється телевізор від радіо? Яку інформацію можна передавати й приймати електронною поштою? Яку інформацію ви отримуєте з соціальних мереж?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про усні джерела пізнання минулого і сучасного.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- осмислити значення легенд, переказів, історичних пісень та дум як усних джерел інформації про минулі події;
- виокремлювати історичних персонажів з усних історичних джерел;
- усвідомити значення слова для отримання інформації про сучасні події.

Люди живуть на території України вже багато тисячоліть. Протягом цього часу вони спілкувалися між собою, розповідали дітям казки, переказували одне одному про подвиги своїх героїв, зустрічали Новий рік, раділи на весіллях, святкували новий урожай, спостерігали за змінами у природі тощо. Ці події наші предки відображали в **піснях**, **прислів'ях**, **легендах**, **билинах**, **загадках**, **віршах**. У той час люди ще не вміли писати. Ці твори передавалися усно, від батька й матері до дітей, від дідуся й бабусі до онуків, між рідними і знайомими. Такі твори називаються усними джерелами. **Усні джерела** — це усно передана інформація.

Багато усних творів було забуто і не дійшло до нас. Із усних джерел, які нам відомі, ми можемо дізнатися про повсякденні турботи наших предків, про працю і свята, про їхні звичаї і традиції.

З часом зміст усних джерел змінювався. Співаючи пісень чи переказуючи легенди протягом багатьох століть, люди щось забували, щось змінювали чи доповнювали. Тому одні й ті самі пісні, легенди чи думи в різних куточках країни відрізняються одні від одних.

Бандурист і дівчина. Картина А. Михайлюка

Кожен народ має свої легенди про історичне минуле. У легенді про заснування міста Києва розповідається, що його засновником був князь Кий. Тривалий час вважалося, що це вигадка. Але сучасні дослідження доводять, що князь Кий був реальною особою.

У піснях, легендах, билинах чи думах розповідається про героїв різних часів, мужніх захисників Батьківщини. Наприклад, у багатьох давньоукраїнських билинах йдеться про богатирів Іллю Муромця, Добриню та Олешку Поповича. Богатирі перебували на службі в київських князів, захищали рідну землю від ворогів.

У наш час усні джерела є важливим способом отримання інформації. Люди дізнаються новини чи інші дані від співрозмовників, які їм усно про це розповідають. Також усну інформацію ми отримуємо, слухаючи радіо або аудіозаписи.

Висновок. Усні джерела — це усно передана інформація. До усних джерел належать пісні, прислів'я, легенди, билини, загадки, розповіді, вірші та інше. У таких джерелах є багато інформації про життя нашого народу в минулому.

Словничок

Усні джерела — це усно передана інформація.
Усні історичні джерела — вид джерел, що зберігають історичні відомості в усній формі й передають із покоління в покоління.

Запитання

1. Що таке усні джерела?
2. Які твори належать до усних джерел?
3. Чому багато усних творів було забуто?
4. Чому зміст усних джерел змінювався?
5. Яких історичних героїв ви знаєте з усних джерел?
6. Яку інформацію можна отримати з усних джерел в наш час?

Завдання

1. Уважно прочитайте уривок легенди. Випишіть історичних діячів, про яких розповідається.

І були три брати: один на ім'я Кий, а другий — Щек, а третій — Хорив, і сестра їхня — Либідь...

І збудували вони городок на честь свого старшого брата й нарекли його Києвом. А навколо міста був ліс і пуща велика, і ловили там звірів. І були ті мужі мудрими й тямущими, і називалися вони полянами... А втім, цей Кий княжив у роді своєму і ходив він до царя — не знаємо лишень, до котрого, але знаємо, що великі почесті, як оповідають, віддав йому той цар, при якому він приходив.

(Із легенди «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь»)

Цікаво знати

Герой билин Ілля Муромець народився неподалік Чернігова — в Морівську (Моровійську). Це містечко в давнину називалося Муромль. За легендою, в Іллі були хворі ноги й він не міг ходити до 33 років.

З моменту чудесного зцілення богатир Ілля Муромець здійснив безліч подвигів. Його найвідоміший подвиг — бій зі Солов'єм-розбійником, який разом зі своєю бандою окупував дорогу до Києва і грабував всіх мандрівників. Ілля Муромець в поєдинку переміг розбійників і звільнив дорогу. Люди не забули такого доброго вчинку й прирівняли його до справжнього подвигу.

Пізніше Ілля Муромець здійснив ще чимало подвигів, брав участь у боях, захищав від ворогів рідну землю.

Ще Іллю називають «Чобітком». За переказами, коли вороги увірвалися в монастир, то застали богатиря зненацька, коли той саме взувався. Ілля встиг надіти тільки один чобіт, а іншим почав бити ворога й розігнав нападників.

Православна церква вважає Іллю Муромця святим. Його мощі зберігаються в Києво-Печерській лаврі.

Науковці провели дослідження кісток богатиря й дійшли висновку, що Ілля Муромець помер у віці 45–55 років. Він був, як для того часу, високим чоловіком. Мав зріст 177 сантиметрів. На скелеті Іллі вчені виявили сліди багатьох поранень в боях — зламані ребра, множинні переломи ключиць, сліди від ударів меча, списа, шаблі.

Пам'ятник Іллі Муромцю в Києві

§ 20. Речові джерела

На минулому уроці ви дізналися про усні джерела пізнання минулого й сучасного. Пригадайте, що таке усні джерела. Які твори належать до усних джерел? Як ви гадаєте, чому багато усних творів було забуто? Яких історичних героїв ви знаєте з усних джерел?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про речові джерела пізнання минулого.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати речові джерела;
- пояснювати значення слів «археологія» та «музей».

Хотинська фортеця

Речові джерела

Наші предки протягом свого життя виготовляли різноманітні речі. Це предмети побуту: посуд, одяг, взуття, знаряддя праці, зброя, книги, ікони та інше. Про життя людей в минулому можуть розповісти й стародавні споруди: фортеці, палаци, залишки жител чи укріплень, церкви та інші будівлі. Певну інформацію про життя в минулі часи можна дізнатися з монет, печаток, прикрас і картин. Такі предмети з минулого називаються **речовими джерелами**.

За тривалий час багато речей згоріло в пожежах, багато було розбито або знищено во-

рогом. Але не всі речі давніх людей зникли безслідно. Деякі речі збереглися у цілому чи зруйнованому вигляді. Їх поступово заносило піском, землею, вони заростали травою і деревами.

Археологи

Через багато століть дослідники знаходять і розкопують стародавні міста й поселення, місця битв, вивчають знайдені речі наших предків. Люди, які розкопують і досліджують стародавні речі, називаються **археологами**.

У своїй роботі археологи не поспішають, щоб не пошкодити пам'яток давнини. Під час розкопок археологи використовують лопати, ножі, щітки й пензлики.

Уважно розгляньте фото. Назвіть інструменти, якими працюють археологи.

1

2

3

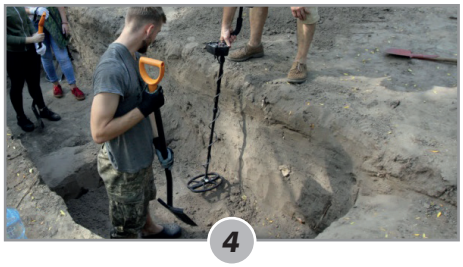
4

Знайдені речі археологи очищають та ретельно вивчають. Зберігають предмети старовини в **музеях**. У багатьох містах

Експозиція музею зброї (м. Запоріжжя)

і селах України є краєзнавчі або історичні музеї, в яких зберігаються пам'ятки минулого. У них можна побачити рідкісні речі з минулого, монети, старовинний посуд, одяг, предмети побуту, старовинні книги, ікони та інше.

Висновок. Речові джерела — це предмети з минулого, які створили наші предки. Людей, які розкопують і досліджують старовинні речі, називають археологами. Зберігаються предмети старовини в музеях.

Словничок

Речові джерела — предмети з минулого, які створили наші предки.

Музей — це установа, де вивчають та зберігають пам'ятки історії, предмети мистецтва або речі відомих діячів.

Експонат — предмет, виставлений для огляду в музеї або на виставці.

Експозиція — розміщення експонатів у певному порядку.

Запитання

1. Що таке речові джерела?
2. Назвіть приклади речових джерел.
3. Хто такі археологи?
4. Які інструменти вони використовують?
5. Куди археологи передають знайдені речі?
6. У яких музеях ви були?

Завдання

1. Уважно розгляньте малюнок. Назвіть і випишіть інструменти археологів.

2. На яких фотографіях зображені речові джерела, а на яких — усні?

1

2

3

4

Цікаво знати

Неподалік Києва, в селищі Пирогове розташований Національний музей народної архітектури та побуту України. Це музей просто неба. На його території розміщені селянські хати, дерев'яні церкви, вітряні млини та інші споруди різних часів. У музеї розташовано понад 300 експонатів, зібраних по всій території країни.

Національний музей народної архітектури та побуту України

§ 21. Писемні джерела

На минулому уроці ви дізналися про речові джерела пізнання минулого й сучасного. Пригадайте, що таке речові джерела. Назвіть приклади речових джерел. Хто такі археологи? Які інструменти вони використовують? Куди археологи передають знайдені речі?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про писемні джерела пізнання минулого.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати писемні джерела;
- розповідати про писемні джерела;
- наводити приклади писемних джерел.

З давніх часів люди намагалися передавати інформацію не тільки усно, але й за допомогою написаних знаків. Так виникло письмо. Люди почали позначати окремі слова і звуки знаками (буквами) та малюнками. Писали на глиняних і дерев'яних дощечках, корі дерев, папері й навіть на каменях. Такі записи називаються **писемними джерелами**.

Уважно розгляньте фото. Назвіть матеріали, які люди використовували для письма.

1

2

3

4

Для наших предків найбільш доступним матеріалом для письма була кора берези — **берест**. У давні часи не було ні

олівців, ні ручок. Букви видряпували на корі невеликими гострими палицями — **писалами**. Записи на бересті називалися **берестяними грамотами**.

Пізніше наші предки винайшли папір. На ньому писали чорнилами. На папері писали розпорядження, листи, роздуми, літописи, вели документацію. Такі писемні джерела є важливими свідченнями для вивчення минулого людства.

У наш час для отримання інформації люди користуються різноманітними писемними джерелами. Як правило, це газети, журнали, книги, листівки, оголошення, реклама тощо. Сучасні телефони, комп'ютери та інші електронні пристрої мають такі застосунки, які дозволяють людям обмінюватися письмовими повідомленнями між собою. Це електронна пошта, смс-повідомлення та інші.

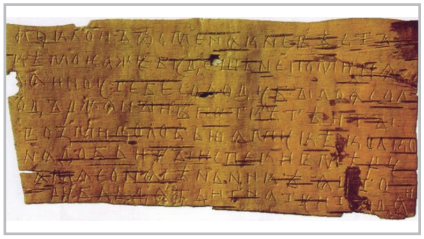

Берестяна грамота

Сторінка з літопису

Писемні джерела інформації

Які ви знаєте сучасні електронні застосунки для обміну писемною інформацією?

Висновок. Писемні джерела — це записи людей на різноманітних матеріалах (глині, дереві, корі, камені, папері) та в електронних застосунках. Давні писемні джерела є цінним матеріалом для вивчення минулого людства.

Словничок

Писемні джерела — це записи людей на різноманітних матеріалах (глині, дереві, корі, камені, папері) та в електронних застосунках.
Берест — кора берези, яку в давнину використовували для письма.
Писало — гостра палиця,призначена для видряпування літер на бересті.

Запитання

1. Що таке писемні джерела?
2. На чому писали люди в давнину?
3. Навіщо люди вигадали письмо?
4. Які матеріали були найдоступнішими для наших предків?
5. Які писемні джерела використовують у наш час?
6. У чому цінність давніх писемних джерел для вивчення минулого людства?

Завдання

1. Зіставте джерело інформації з його зображенням:

А

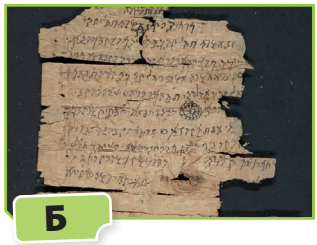
Б

В

1 Усне джерело інформації. 2 Речове джерело інформації.
3 Писемне джерело інформації.

Цікаво знати

З появою паперу люди почали писати гусячими або лебединими перами. Ними писали впродовж багатьох століть. Пір'я брали з крил птахів. На кінці пера робили косий зріз.

Перо і чорнила

Пера цих птахів мають товстий порожнистий стрижень і об'ємну пористу основу, куди й набирається чорнило. Гусячі або лебедині пера було зручно тримати в руці під час письма. Помірно м'який кінчик пера добре зберігає свою форму при письмі, тому його не потрібно часто заточувати.

Окрім гусячих або лебединих пер, для письма також використовували пера ворон, павичів, індиків і глухарів.

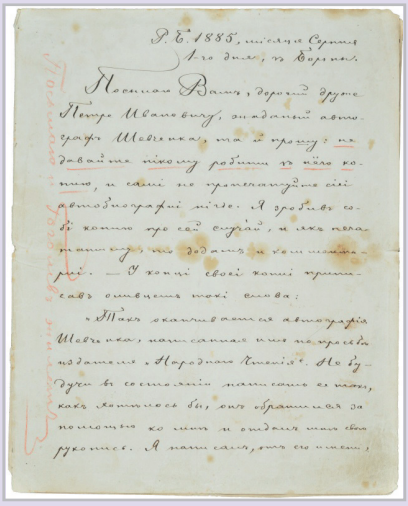

Рукопис листа Пантелеймона Куліша

Для написання літер використовували чорнила.

Найдавніший рецепт виготовлення чорнила на Русі — із березової сажі. Її перемішували з вишневим клеєм (камеддю) і водою та отримували чорнило чорного кольору. Також наші пращури виготовляли чорнила й інших кольорів: з плодів калини та бузини, кори і листя дуба, вільхи та ясеня. Для виготовлення чорнил коричневого або синього кольору зішкрібали іржу з заліза та розводили водою.

Рукописи, написані перами і чорнилами, можна побачити в музеях.

§ 22. Аудіовізуальні джерела

На минулому уроці ви дізналися про писемні джерела. Пригадайте, які джерела належать до писемних. На чому писали люди в давнину? Які матеріали були найбільш доступними для письма нашим предкам? Які писемні джерела використовують у наш час? Подумайте, в чому полягає цінність давніх писемних джерел для вивчення минулого людства.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про аудіовізуальні джерела пізнання минулого й сучасного.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати аудіовізуальні джерела;
- розповідати про аудіовізуальні джерела;
- наводити приклади аудіовізуальних джерел.

За останні 150 років людство вигадало багато пристроїв, які дозволяють робити зображення, записувати відео та звуки. До таких пристроїв належать фотоапарати, відеокамери, сучасні телефони. За допомогою цих приладів у різні часи люди робили фотографії, знімали кінофільми та відео. Матеріали, які поєднують аудіо (звуковий запис), фото та відео, називаються **аудіовізуальними джерелами**. Такі джерела дозволяють краще вивчити та більше дізнатися як про факти минулого, так і про події сьогодення.

Уважно подивіться на фотографії та спробуйте визначити сучасні та старовинні пристрої.

1

2

3

4

До аудіовізуальних джерел належать **фотографії**, **плакати**, **кінофільми**, **відеофільми**, **твори образотворчого мистецтва**, **записи виступів відомих діячів**, **спогади свідків певних подій** та інше.

Про події минулого багато можуть розповісти фотографії. Вони зберігаються в родинах, архівах і музеях. На них можуть бути зображені люди, будівлі, техніка та інше. За фотографіями дізнаються про зовнішність людини, одяг, меблі, пристрої певного часу та багато іншого.

Уважно роздивіться фото «Школярі минулих років». З допомогою вчителя / учительки знайдіть різницю в меблях, одязі школярів минулого та сучасних учнів.

Школярі минулих років

Чимало інформації про події минулого можна дізнатися з кінофільмів і відеофільмів. У цих фільмах розповідається певні історії, життєві шляхи відомих людей. Є фільми, присвячені виникненню та розвитку окремих міст і країн. Кіно- та відеофільми дають можливість

Кінооператор

Аудіозапис виступу

побачити історичну дійсність у русі, стати спостерігачем за подіями, які відбувалися багато років тому.

Про події минулого та сьогодення можна дізнатися із аудіозаписів (звукових записів) слів відомих діячів або свідків певних подій. Для прикладу, людина була учасником війни і розповідає про події, в яких брала участь.

Висновок. Матеріали, які поєднують аудіо (звуковий запис), фото та відео, називаються аудіовізуальними джерелами. До них належать: фотографії, плакати, кінофільми, відеофільми, твори образотворчого мистецтва, записи виступів відомих діячів, спогади свідків певних подій та інше.

Словничок

Аудіовізуальні джерела — це матеріали, які поєднують аудіо (звуковий запис), фото та відео.

Запитання

1. Які пристрої дозволяють робити зображення, записувати відео та звуки?
2. Що таке аудіовізуальні джерела?
3. Назвіть аудіовізуальні джерела.
4. Який сучасний пристрій здатний створювати фото, відео та записувати звук?

Завдання

1. Визначте фото-, відео- та аудіоджерело.

А

Б

В

Цікаво знати

Чи задумувалися ви, коли виникло кіно? Днем народження цього мистецтва вважається 28 грудня 1895 року. У цей день винахідники брати Люм'єр показали глядачам декілька коротких чорно-білих стрічок. Відзняли їх апаратом, який самі винайшли — його назвали «кінематограф». Перше кіно було «німим», тобто без звуку. З цього моменту кіно почало активно розвиватися. Уже через декілька років у багатьох містах світу були кінотеатри.

Кадр з фільму «Прибуття потяга»

Сюжетами перших фільмів братів Люм'єр стали епізоди з життя пересічних людей: «Вихід робітників із фабрики Люм'єрів», «Сніданок дитини». А їхній фільм «Политий поливальник» ще й став першою комедією. У цій стрічці хлопчик наступає ногою на шланг, яким садівник поливає квіти. І коли чоловік направляє шланг на себе, щоб оглянути і знайти проблему, хуліган прибирає ногу і струмінь води обливає садівника.

Також цікава історія пов'язана з кінострічкою братів Люм'єр «Прибуття потяга». Показ цього фільму зчинив паніку серед глядачів. Вони злякалися того, що на них рухався потяг. Глядачі розбіглися.

§ 23. Дослідження інформаційних джерел, їх реставрація та збереження

На минулому уроці ви дізналися про аудіовізуальні джерела пізнання минулого й сучасного. Розкажіть, за допомогою яких пристроїв можна зробити фотографії, записувати відео та звуки. Які джерела належать до аудіовізуальних? Який сучасний пристрій здатний створювати фото, відео та записувати звук?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про те, як досліджують інформаційні джерела, як відбувається їхня реставрація та зберігання.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- розповідати про вивчення, реставрацію та збереження пам'яток історії;
- називати місця зберігання джерел інформації;
- бережно ставитися до різних джерел інформації.

Робота зі стародавнім писемним джерелом

Діти, ви вже знаєте, що джерела інформації поділяються на **усні**, **писемні**, **речові** та **аудіовізуальні**. Усі ці джерела досліджують науковці. Наприклад, під час вивчення історичної пісні дослідники з'ясовують, про кого йдеться в ній, хто написав цей твір, у який час її виконували та інше.

Багато інформації про життя людей у минулі часи історики дізнаються з речових джерел. До цих джерел належать старовинні речі: зброя, монети, печатки, посуд, одяг, знаряддя праці. Дослідники вивчають, як речові джерела використовували в минулому, яке

вони мали призначення, як служили людям у давні часи.

Багато корисної інформації історики дізнаються з писемних джерел. Це літописи, спогади історичних діячів, різноманітні документи, літературні твори минулих часів. З них дослідники дізнаються про імена правителів, назви стародавніх міст, війни, спосіб життя в минулому та інше.

З аудіовізуальних джерел ми можемо дізнатися, як виглядав певний історичний персонаж або будівля. Можемо почути реальний голос певного історичного діяча, співака чи вченого.

Із стародавніми предметами потрібно поводитися дуже обережно. Якщо це книги чи документи, то їх гортають у спеціальних рукавичках, щоб не забруднити і не пошкодити.

Якщо джерело пошкоджене, його відновлюють та зміцнюють. Такі дії називаються **реставрацією**. Людей, які займаються нею, називають **реставраторами**.

Рідкісні та старовинні книги і предмети зберігаються в спеціальних місцях — **музеях**, **архівах** та **бібліотеках**. У приміщеннях, де вони зберігаються, стежать за температурою повітря. Вивчають ці предмети дуже обережно. Цікаві стародавні предмети показують відвідувачам у музеях. Такі речі називають **експонатами**.

Реставрація ікони

Реставрація фортеці

Робота в архіві

Експозиція музею

Висновок. Вивчаючи усні, писемні, речові та аудіовізуальні джерела, науковці дізнаються, як жили люди в минулі часи. Із стародавніми предметами потрібно поводитися дуже обережно. Якщо вони пошкоджені, їх відновлюють реставратори. Старовинні книги і предмети зберігають у музеях, архівах та бібліотеках.

Словничок

Реставрація — зміцнення та відновлення зруйнованих або пошкоджених предметів і споруд.

Реставратор — людина, яка відновлює зруйновані або пошкоджені предмети та споруди.

Експонат — предмет, виставлений для огляду в музеї або на виставці.

Експозиція — розміщення експонатів у певному порядку.

Запитання

1. Назвіть джерела інформації.
2. Як потрібно поводитися зі стародавніми речами?
3. Що таке реставрація?
4. Як називають людей, які відновлюють зруйновані або пошкоджені предмети та споруди?
5. Де зберігаються рідкісні та старовинні книги і предмети?
6. Де можна побачити стародавні предмети?

Завдання

1. Зіставте зображення з його назвою.

А

Б

В

1. Музей.
2. Архів.
3. Бібліотека.

Цікаво знати

У Мексиці, в місті Канкун є унікальний підводний музей скульптур. Експонати цього музею розміщені на дні моря. Щоб їх оглянути, необхідно зануритися з аквалангом на глибину близько 10 метрів.

Поповнення експонатами в цьому музеї відбувається постійно. Більшістю експонатів є статуї людей в натуральний зріст. Також можна побачити автомобіль, будинок, предмети домашнього вжитку й багато іншого.

Усього в музеї є понад 400 експонатів. Деякі з них розміщені на мілководді. Завдяки цьому, кожен охочий має змогу дістатися до експонатів, роздивитися їх та навіть доторкнутися.

Перш ніж занурити експонат у воду, для нього створюють спеціальну платформу на дні. Вона має велику вагу (близько 2 тонн) для того, щоб підводна статуя міцно до неї кріпилася і не впала.

Статуї зроблені з екологічно чистих матеріалів і не шкодять мешканцям глибин.

Експонати підводного музею

Узагальнення до розділу «Джерела пізнання минулого й сучасного»

Люди отримують інформацію з різних джерел: від **спілкування** з іншими, з прочитаних **книг** і **газет**, з програм **радіо** і **телебачення**, з **інтернету** та **соціальних мереж**.

Велике значення у вивченні історії нашого народу та сьогодення відіграють **усні**, **писемні**, **речові** та **аудіовізуальні джерела**.

Протягом багатьох століть, коли більшість наших предків не вміли писати, вони передавали інформацію усно. **Усні джерела — це усно передана інформація.** До усних джерел належать **пісні**, **прислів'я**, **легенди**, **билини**, **загадки**, **розповіді**, **вірші** та інше. У таких джерелах є багато інформації про життя народу на території України в минулому.

Важливу інформацію про життя людей надають речові джерела. Це предмети побуту: посуд, одяг, взуття, знаряддя праці, зброя, книги, ікони, монети, картини та інше. Багато чого можуть розповісти й стародавні споруди: фортеці, палаци, залишки жител чи укріплень, церкви та інші будівлі. **Речові джерела — це предмети з минулого. Їх створили наші предки.** Людей, які розкопують і досліджують старовинні речі, називають **археологами**.

Опанувавши письмо, люди почали робити записи на різноманітних матеріалах: глині, дереві, корі, камені, папе-

рі. **Писемні джерела — це записи людей.** Давні писемні джерела є цінним матеріалом для вивчення минулого людства.

Вигадавши фотоапарати, відеокамери, смартфони та інші пристрої, люди змогли робити фотографії, звукові записи, знімати відеофільми тощо. Такі матеріали називаються аудіовізуальними джерелами. До аудіовізуальних джерел належать **фотографії**, **плакати**, **кінофільми**, **відеофільми**, **записи виступів відомих діячів**, **спогади свідків певних подій** та інше. Такі джерела дозволяють краще вивчити та більше дізнатися як про факти минулого, так і про події сьогодення.

Деякі джерела дуже давні й можуть бути пошкодженими. У таких випадках їх відновлюють та зміцнюють. Такі дії називаються **реставрацією**. Людей, які займаються нею, називають **реставраторами**.

Цікаві, рідкісні та старовинні речові та писемні джерела зберігаються в **музеях**, **архівах** та **бібліотеках**. У приміщеннях, де вони зберігаються, стежать за температурою повітря. Вивчають ці предмети дуже обережно. Цікаві стародавні предмети показують відвідувачам у музеях. Такі речі називають **експонатами**.

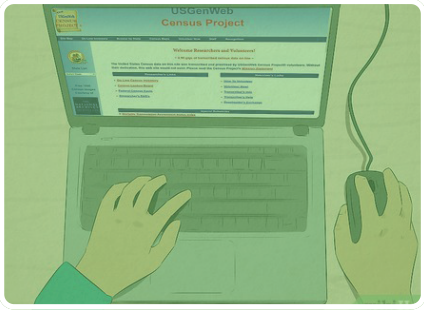

Перевірте свої знання

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

1. Виберіть фото, на якому зображене усне джерело інформації:

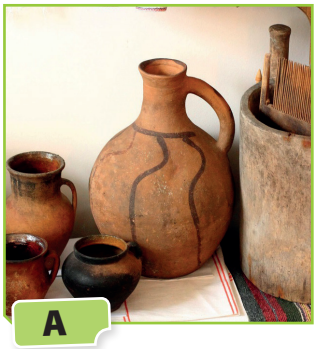
А

Б

В

2. Виберіть фото, на якому зображене писемне джерело інформації:

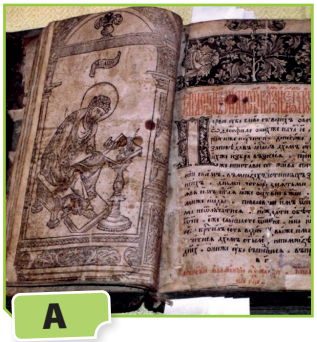
А

Б

В

3. Виберіть фото, на якому зображене речове джерело інформації:

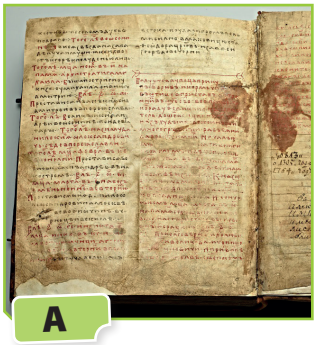
А

Б

В

4. Виберіть фото, на якому зображене аудіовізуальне джерело інформації:

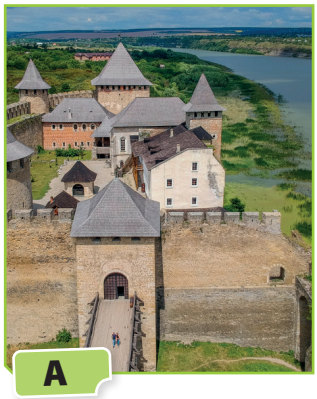
А

Б

В

5. Виберіть фото, на якому зображена реставрація речового джерела:

А

Б

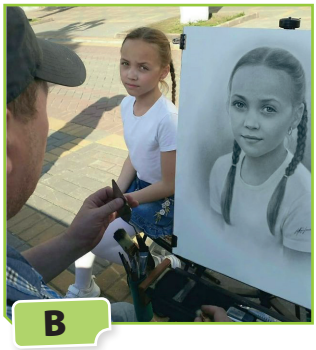
В

6. Виберіть фото, на якому зображені експонати музею:

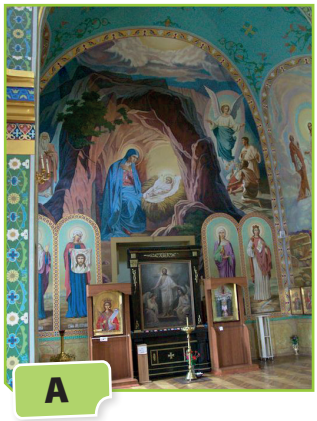
А

Б

В

7. Виберіть фото, на якому зображений архів:

А

Б

В

8. Виберіть фото, на якому зображена бібліотека:

А

Б

В

Перевірте свої вміння

1. Розкажіть про відвідування шкільної бібліотеки за планом:

1. Коли востаннє я був / була у шкільній бібліотеці?
2. Як звати нашого шкільного бібліотекаря / шкільну бібліотекарку?
3. Я люблю читати про _____
4. Остання книга, яку я прочитав / прочитала, називалася _____
5. У цій книзі розповідається про _____.

Розділ IV. Історія навколо нас

§ 24. Музей як місце зберігання та вивчення пам'яток історії

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про різноманітні музеї, у яких зберігають та досліджують старовинні речі, розповідають про минуле держави та окремого краю, вивчають діяльність відомих діячів та демонструються предмети, пов'язані з цими особами.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати різновиди музеїв (художні, історичні, краєзнавчі та інші);
- розповідати про місцеві музеї (шкільний музей або музейну кімнату).

У багатьох містах і селах є музеї. **Музей** — це установа, де вивчають та зберігають різноманітні старовинні предмети або речі, які належали відомим діячам. Як правило, такі предмети в повсякденному житті важко побачити. Речі, які виставлені в музеях для огляду, називають **експонатами**.

Музеї бувають різні. Вони поділяються на **історичні**, **археологічні**, **художні**, **літературні** та інші. Наприклад, в історичних музеях зберігають експонати, які допомагають відвідувачам зрозуміти, як жили, працювали, воювали люди в минулі часи. У художніх музеях зберігаються твори мистецтва — картини, скульптури, ікони та інше. В археологічних музеях зберігаються викопані із землі стародавні предмети. У літературних музеях вивчають твори відомих письменників, зберігають портрети, рукописи та предмети, пов'язані з життям літераторів.

Уважно подивіться на фото. Спробуйте за експонатами визначити напрям музею.

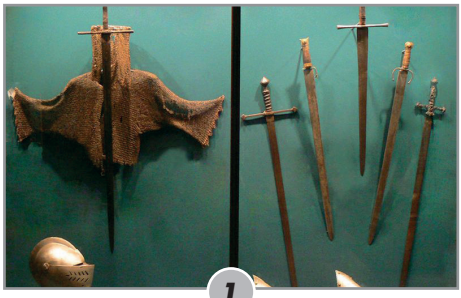
1

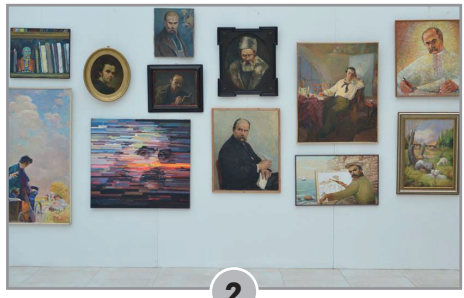
2

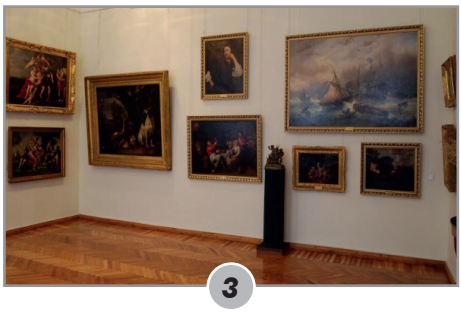
3

4

Національний музей історії України (м. Київ)

У нашій країні найбільшим історичним музеєм є **Національний музей історії України** в **Києві**. За експонатами цього музею можна побачити, як розвивалося людство на українських землях з найдавніших часів і до сьогодення.

У кожній області, кожному районі чи місті існують краєзнавчі музеї. Загалом в Україні налічується близько 5 тисяч різноманітних музеїв. У багатьох школах є музеї або музейні кімнати.

Розкажіть про експонати вашого шкільного музею (музейної кімнати).

У музеях працюють **екскурсоводи**. Вони проводять екскурсії та розповідають про музейні експонати, наголошують на їхній важливості та цінності у вивченні минулого людства.

Екскурсовод проводить екскурсію

Висновок. Музей — це установа, призначена для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам. Речі, які виставлені в музеях для огляду, називають експонатами. Більше дізнатися про експонати музею допомагають екскурсоводи.

Словничок

Музей — це установа, призначена для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам.

Експонат — предмет, виставлений для огляду в музеї або на виставці.

Екскурсовод — людина, яка проводить екскурсії в музеях та інших визначних місцях.

Запитання

1. Як називається місце, де вивчають і зберігають старовинні предмети?
2. Які бувають музеї?
3. У якому місті розташований найбільший історичний музей України?
4. Хто проводить екскурсії в музеях?
5. Що таке експонат?

Завдання

1. Утворіть із запропонованих складів слова:

1. екс со вод кур
2. зей му
3. ек нат спо

Цікаво знати

У Києві існує музей в темряві під назвою «Третя після опівночі». Це єдиний в Україні музей, де всі екскурсії відбуваються в абсолютній темряві та в супроводі незрячих екскурсоводів.

Відвідувачі цього музею отримують уявлення про життя незрячих людей. За 90 хвилин екскурсії відвідувачі в повній темряві проходять 5 різних кімнат. Кожна кімната має свої розміри, звуки, запахи та меблі. Відвідувачам пропонують завдання — перейти в інший кінець кімнати, знайти на дотик чашку та налити в неї води тощо.

У музеї в темряві «Третя після опівночі»

Після екскурсії в кімнаті відпочинку відвідувачам пропонують із заплющеними очима впізнати на дотик рельєфні малюнки, пограти в шашки або шахи чи виконати інші завдання.

§ 25. Історія в географічних назвах. Топоніміка

На минулому уроці ви дізналися про музеї. Пригадайте, як називається місце, де вивчають і зберігають старовинні предмети. Які бувають музеї? У якому місті розташований найбільший історичний музей України? Хто проводить екскурсії в музеях? Що таке експонат?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про таку науку, як топоніміка. Вона вивчає історію, значення та походження географічних назв.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- пояснювати походження назви «Україна»;
- пояснювати походження назви столиці, обласного центру, рідного населеного пункту, вулиць, урочищ, водойм тощо.

З давніх часів люди позначали окремими назвами все навколо. Свої назви отримали країни, міста, села, вулиці, річки, гори, яри, ліси та інші місця. За допомогою назв окремих місцевостей людям зручніше дізнатися, як до них добратися. Легше пояснити, звідки людина родом, куди збирається і де була.

Дорожній вказівник

Назви можуть багато чого розповісти про певну місцевість або населений пункт. Наука, яка вивчає походження географічних назв, називається **топонімікою**.

Наша країна називається Україною. **Вперше слово «Україна» з'явилося в 1187 році в стародавньому документі —**

Київському літописі. Літописець описував смерть переяславського князя Володимира Глібовича і написав: «За ним же Україна багато потужила». Науковці вважають, що слово «Україна» означає «країна, край, земля», тобто територія нашого народу.

Уважно розгляньте карту України й назвіть найближчі міста до вашого населеного пункту.

1 Україна

Дуже часто назви населених пунктів походять від імен їхніх засновників або відомих людей, які тут жили і працювали. Наприклад, Київ названий на честь засновника міста, слов'янського князя Кия. А Івано-Франківськ — на честь видатного українського діяча Івана Франка. Багато міст беруть назву від місцевості, де знаходяться (річок, гір, полів, степів): Полтава, Кривий Ріг, Білопілля.

Літописець

Чи відоме вам походження назви рідного населеного пункту?

Висновок. Топоніміка — це наука, яка вивчає походження географічних назв. Слово «Україна» з'явилося дуже давно й означає «країна, край, земля», тобто територія нашого народу. Назви багатьох населених пунктів походять від імен їхніх засновників або від назви місцевості.

Словничок

Топоніміка — наука, яка вивчає походження географічних назв.

Запитання

1. Як називається наука, що вивчає походження географічних назв?
2. У якому році вперше згадується слово «Україна»?
3. Що означає слово «Україна»?
4. Чому місто Київ отримало свою назву?
5. Чому ваш населений пункт так називається?
6. Навіщо люди дають назви містам, селам, вулицям, океанам, морям, річкам, горам?

Завдання

1. Поєднайте усно місто та діяча, від імені якого походить назва населеного пункту:

Київ	1 Український письменник та громадський діяч Іван Франко
Львів	2 Засновник українського театру Марко Кропивницький
Івано-Франківськ	3 Лев, син князя Данила Галицького
Кропивницький	4 Слов'янський князь Кий

Цікаво знати

Українське село в давнину

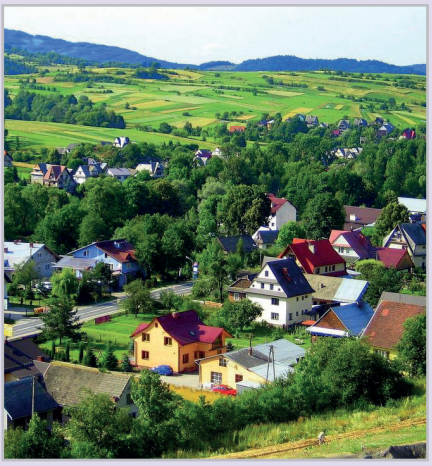

Сучасне село

Географічні назви можуть розповісти чимало цікавого. Наприклад, тільки половина населених пунктів в Україні має унікальні назви. Решта назв хоч один раз, але повторюються. Найпоширеніша назва поселень в Україні — Іванівка. Населених пунктів з такою назвою є 121. На другому місці Олександрівка (107) і на третьому — Михайлівка (106).

В областях України лідери різні. Наприклад, у Вінницькій області найпоширеніша назва населеного пункту — це Тарасівка. У Житомирській — Рудня, у Закарпатській — Новоселиця. У Запорізькій і Донецькій областях найпоширеніша назва населеного пункту — Шевченко, у Луганській — Степове, в Одеській — Петрівка, у Тернопільській — Новосілка. У Черкаській області села і містечка найчастіше називаються Михайлівка, у Чернівецькій — Шишківці, а в Чернігівській — Будище.

§ 26. Пам'ятка архітектури як джерело історико-культурної інформації

На минулому уроці ви дізналися про топоніміку. Пригадайте, як називається наука, що вивчає походження географічних назв. У якому році вперше згадується слово «Україна»? Що означає слово «Україна»? Чому місто Київ отримало цю назву? Чому ваш населений пункт так називається?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про пам'ятки архітектури як одне з джерел історико-культурної інформації.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- усвідомити цінність пам'яток архітектури та необхідність їх збереження й подальшого вивчення;
- називати найбільш відомі національні пам'ятки архітектури;
- називати місцеві пам'ятки архітектури.

Архітектура — це мистецтво будівництва різноманітних споруд. У різні часи наші предки будували житла, господарські споруди, укріплення та церкви. Деякі споруди були збудовані

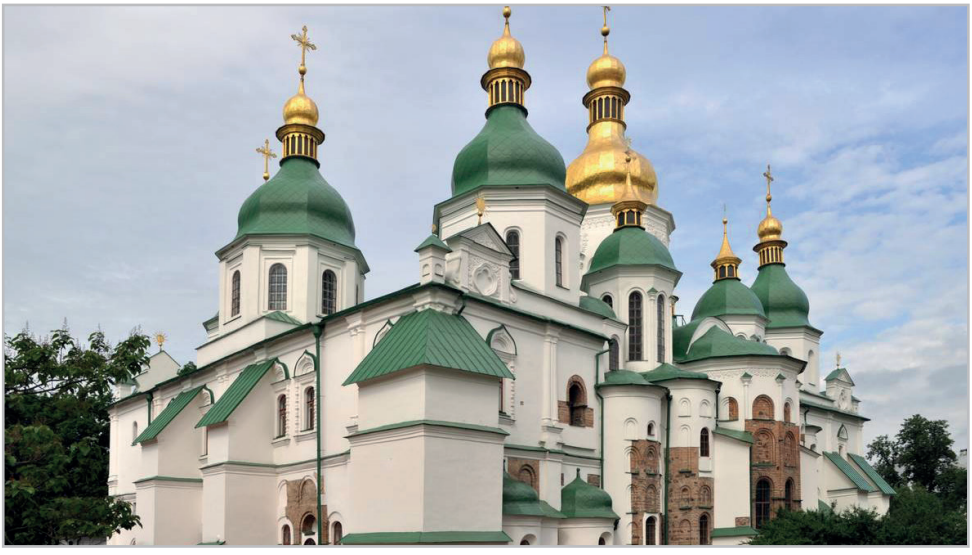

Софіївський собор (м. Київ)

Собор святого Юра (м. Львів)

Оперний театр (м. Одеса)

Будинок з химерами (м. Київ)

в давні часи. Деякі з них відрізнялися незвичайною красою. Авторами цих споруд були відомі майстри. Саме такі видатні будівлі вважаються пам'ятками архітектури.

Україна має багату історію. На наших землях жили працьовиті та вмілі майстри. У багатьох містах і селах нашої Батьківщини є чимало пам'яток архітектури.

Пам'ятки архітектури охороняються державою. До таких споруд прикріплюють охоронні дошки. На дошках зазначають, що будівля є пам'яткою архітектури, вказують час її створення та інформують про покарання за псування або знищення такої будівлі.

Уважно розгляньте фото. Назвіть матеріали, з яких збудовано пам'ятки архітектури.

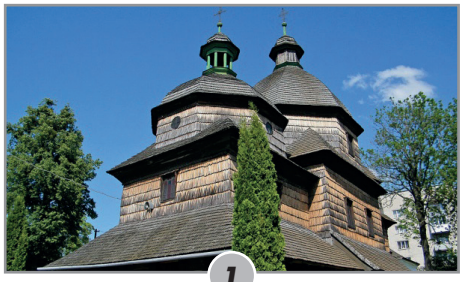
1

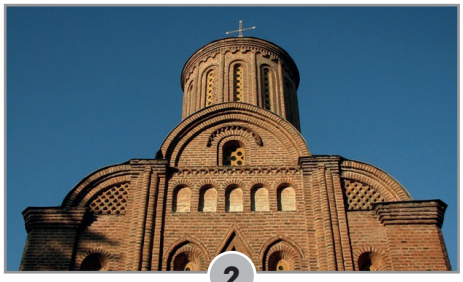
2

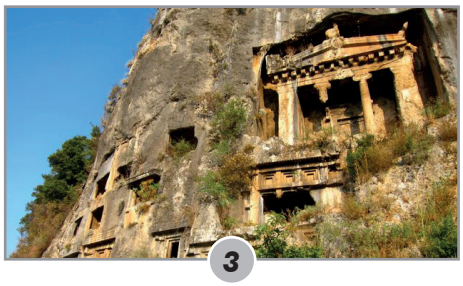
3

4

Деякі пам'ятки архітектури є дуже давніми й потребують дбайливого ставлення, зміцнення та відновлення пошкоджених деталей. Біля них не можна будувати нові споруди.

Охоронна дошка

Як ви вважаєте, чому не можна проводити будівельні роботи біля пам'яток архітектури?

Вивчення дослідниками пам'яток архітектури дає можливість краще дізнатися про спосіб життя наших предків. А збереження пам'яток дозволить милуватися красою архітектури наступним поколінням.

Висновок. Пам'ятки архітектури — це визначні зразки архітектурних споруд. Пам'ятки архітектури охороняються державою. Вони потребують дбайливого ставлення, зміцнення та відновлення пошкоджених деталей.

Словничок

Архітектура — це мистецтво будівництва різноманітних споруд.
Пам'ятки архітектури — визначні зразки архітектурних споруд.

Запитання

1. Що таке архітектура?
2. Які споруди належать до пам'яток архітектури?
3. Які пам'ятки архітектури вам відомі?
4. Як охороняються пам'ятки архітектури?
5. Як зберігають пам'ятки архітектури?
6. Навіщо зберігати пам'ятки архітектури?

Завдання

1. Складіть слово із запропонованих літер. Користуйтеся підказкою.

1	2	5	9	10	11	3	4	8	6	7
А	Р	Т	У	Р	А	Х	І	Т	Е	К

Цікаво знати

Архітектурною пам'яткою та прикрасою міста Луцьк є замок Любарта. Він приваблює туристів не лише красою, історією, а й безліччю легенд про привидів.

Замок Любарта (м. Луцьк)

Замок славиться багатовіковою історією. Йому близько 700 років. За весь цей час він майже не змінив свого вигляду. А ще ця фортеця є однією з найбільших в Україні.

§ 27. Пам'ятка історії як місце важливої історичної події

На минулому уроці ви дізналися про пам'ятки архітектури як джерело історико-культурної інформації. Пригадайте, що таке архітектура. Які споруди належать до пам'яток архітектури? Які пам'ятки архітектури вам відомі? Як охороняються пам'ятки архітектури? Як зберігають пам'ятки архітектури?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про пам'ятки історії як місця важливих історичних подій.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати різновиди пам'яток історії;
- називати найвизначніші пам'ятки України та місцеві пам'ятки історії.

Люди переважно звертають увагу на рідкісні та старовинні речі. Такі предмети колекціонують і вивчають. Велику цінність мають старовинні записи, книги та документи. Багато про минуле можуть розповісти спогади, перекази та легенди. Усе це називається історичною пам'яттю. **Історична пам'ять** — це сукупність знань та уявлень народу про спільне минуле.

Пригадайте, де зберігають і вивчають предмети старовини.

Історичну пам'ять зберігають у собі пам'ятки історії. **Пам'ятки історії — це місця, споруди та предмети, пов'язані з важливими історичними подіями та життям видатних осіб**.

Пам'ятками історії є **пам'ятні місця**. Це місця, де відбулися важливі події: битви, козацькі ради, поховання предків та інші. До пам'яток історії належать **пам'ятки архітектури.** Це визначні будівлі і споруди. Пам'ятками історії є **музейні експонати** — предмети, виставлені для огляду в музеях. Також пам'ят-

ками історії вважаються **твори мистецтва**: картини, скульптури видатних майстрів.

Уважно розгляньте фото й визначте вид пам'ятки історії: пам'ятне місце, пам'ятка архітектури, музейний експонат і твір мистецтва.

1

2

3

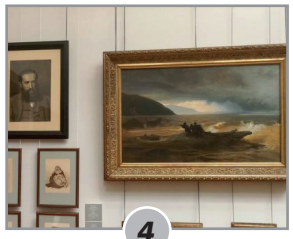
4

У кожному регіоні є свої пам'ятки історії. Це фортеці, палаци, давні монастирі, церкви та багато інших предметів і творів мистецтва. Історичні пам'ятки охороняються законом. Вони є культурною спадщиною країни.

Висновок. Історичні пам'ятки — це місця, споруди та предмети, пов'язані з важливими історичними подіями та життям видатних осіб. Пам'ятками історії є пам'ятні місця, пам'ятки архітектури, музейні експонати і твори мистецтва.

Словничок

Пам'ятки історії — місця, споруди та предмети, які пов'язані з важливими історичними подіями та життям видатних осіб.
Пам'ятні місця — місця, де відбулися важливі події: битви, козацькі ради, поховання предків та інші.
Пам'ятки архітектури — визначні зразки архітектурних споруд.
Музейні експонати — предмети, виставлені для огляду в музеях.
Твори мистецтва — картини, скульптури видатних майстрів.

Запитання

1. Що належить до пам'яток історії?

2. Наведіть приклади пам'ятних місць.
3. Назвіть відомі вам пам'ятки архітектури.
4. Що таке музейний експонат?
5. Як називають картини або скульптури видатних майстрів?
6. Навіщо люди повинні пам'ятати про своє минуле?

Завдання

1. Зіставте фото з видом історичної пам'ятки.

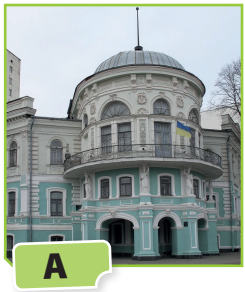
А

Б

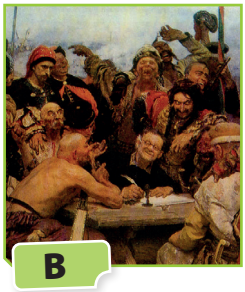
В

Г

1 Пам'ятне місце.
2 Пам'ятка архітектури.
3 Музейний експонат.
4 Твір мистецтва.

Цікаво знати

Кожен народ має щось, що відрізняє його від інших: національний одяг, страви, пісні та інше. В українського народу є страви, які стали відомими на весь світ. Наприклад, борщ. Ця страва з'явилася близько 150 років тому. Сьогодні борщ є дуже популярним, як у нашій країні, так і за кордоном.

У кожній області рецепти борщу відрізняються. Десь борщ варять із рибою, але без буряка. В інших місцевостях додають квасолю, помідори чи томатну пасту, а десь — гриби.

Борщ подають холодним або гарячим, із зеленню чи без неї. Але які б не були відмінності в рецептах, ця страва є «своєю» у всіх куточках нашої Батьківщини.

Борщ

§ 28. Пам'ятники як спосіб збереження пам'яті про людей та важливі події

На минулому уроці ви дізналися про пам'ятки історії. Пригадайте, що належить до пам'яток історії. Наведіть приклади пам'ятних місць. Назвіть відомі вам пам'ятки архітектури. Що таке музейний експонат? Як називаються картини або скульптури видатних майстрів?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про пам'ятники як спосіб збереження пам'яті про людей та важливі події.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- називати різновиди пам'ятників;
- називати відомі пам'ятники України;
- називати пам'ятники свого населеного пункту (регіону);
- пояснювати місце розташування відомих пам'ятників населеного пункту (регіону).

Пам'ятник Володимиру Великому

У багатьох містах і селах нашої країни є пам'ятники. Їх встановлюють для того, щоб сучасні люди завжди пам'ятали про важливі історичні події та про видатних діячів минулого. Пам'ятники бувають різними. Найбільш поширеними є **статуї**, **погруддя**, **меморіальні дошки**, **тріумфальні арки**, **колони** та інше.

Статуя — це об'ємне зображення людини або тварини в повний зріст стоячи чи верхи. Наприклад, у Києві є пам'ятник князю Володимиру Великому. Він нагадує перехожим про цю видатну людину. У давнину на цьому

місці князь Володимир хрестив киян. У наш час цей пам'ятник також є символом Києва.

Погруддя — це об'ємне зображення людини від обличчя до грудей. Іншою назвою погруддя є слово «бюст». Погруддя відомих діячів встановлюють як на вулицях, так і всередині приміщень.

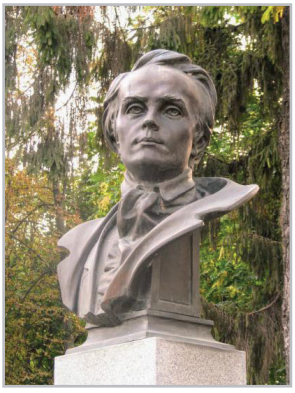

Погруддя Тарасові Шевченку (м. Кам'янець-Подільський)

На стінах будинків, де проживали відомі люди, прикріплюють **меморіальні дошки**. Вони нагадують перехожим, хто тут жив і в яких роках.

На честь перемог і видатних подій люди будували пам'ятники у вигляді **тріумфальних арок**. Вони не дуже поширені в Україні, але в деяких містах їх можна побачити.

Меморіальна дошка

Різновидом пам'ятника є **колона**. Вона нагадує про певну подію. На ній можуть бути надписи. Колона може завершуватися статуєю, знаком або іншим символом. Найбільш відомою в Україні тріумфальною колоною є Монумент Незалежності України. Цю колону встановили в центрі Києва на честь десятиріччя незалежності нашої Батьківщини.

Тріумфальна арка (м. Новгород-Сіверський)

Розкажіть про пам'ятники вашого населеного пункту.

Тріумфальна колона «Монумент Незалежності України»

Висновок. Пам'ятник — це скульптурна споруда, створена для вшанування пам'яті людини або на честь важливої події. Пам'ятники бувають різними — у вигляді статуї, погруддя, меморіальної дошки, тріумфальної арки, колони.

Словничок

Пам'ятник — це скульптурна споруда, створена для вшанування пам'яті людини або на честь важливої події.

Статуя — об'ємне зображення людини або тварини в повний зріст стоячи чи верхи.

Погруддя (бюст) — об'ємне зображення людини від обличчя до грудей.

Запитання

1. Які бувають різновиди пам'ятників?
2. Назвіть відомі пам'ятники нашої країни, вашого населеного пункту, регіону.
3. Чим відрізняється погруддя від інших скульптур?
4. Куди прикріплюють меморіальні дошки?
5. Чим відрізняється тріумфальна арка від колони?
6. Навіщо встановлюють пам'ятники?

Завдання

1. Зіставте фото з видом пам'ятника:

А

Б

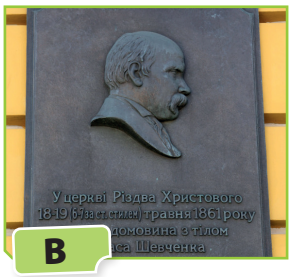

В

Г

Д

1. Тріумфальна арка.
2. Меморіальна дошка.
3. Статуя.
4. Колона.
5. Погруддя.

Цікаво знати

У світі встановлено безліч пам'ятників. Чимало з них присвячені тваринам: собакам, котам, коровам, зайцям, птахам та іншим. В Україні теж є незвичайні пам'ятники. Особливе місце займають пам'ятники свині. Їх лише на Полтавщині налічують шість. Такі пам'ятники є ще в Ромнах та інших містах.

Українці вдячні цій тварині за смачне м'ясо та сало, які неодноразово рятували український народ від голоду. На думку деяких дослідників, у давнину, коли на наших землях панували монголи, вони відбирали всі харчі в українців. Не чіпали тільки свиней, бо не їли їх. Відтак на багатьох пам'ятниках цій тварині написані слова вдячності: «Від вдячних українців», «Одвічній годувальниці українського народу» та інші.

Пам'ятник свині (м. Полтава)

Узагальнення до розділу «Історія навколо нас»

Якщо уважно подивитися навколо, то з'ясується, що нас оточує багато предметів з минулого. Це старовинні будинки, церкви, скульптури та інші пам'ятні місця. У багатьох містах і селах є музеї. **Музеї — це установи, призначені для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам**. Музеї бувають різні: історичні, археологічні, художні, літературні та інші. Речі, які виставлені в музеях для огляду, називають **експонатами**. Більше дізнатися про експонати музею допомагають **екскурсоводи**.

Пояснити походження назв країн, міст, сіл, вулиць та площ допомагає така наука, як топоніміка. **Топоніміка — це наука, яка вивчає походження географічних назв.** Наприклад, наша країна називається Україною. Вперше слово «Україна» з'явилося дуже давно — в 1187 році. Це слово означає **«країна, край, земля», тобто територія нашого народу**. Дослідники стверджують, що багато населених пунктів названо **на честь імен їхніх засновників**. Деякі міста й села **беруть свою назву від місцевості**.

У багатьох містах і селах нашої Батьківщини є чимало пам'яток архітектури. **Пам'ятки архітектури — це визначні зразки архітектурних споруд. Це церкви,**

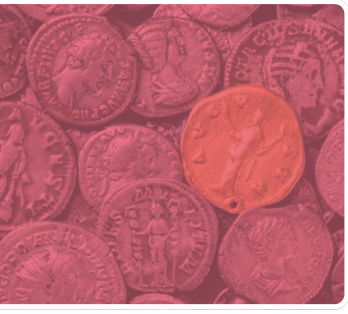

будинки, фортеці та інше. Пам'ятки архітектури охороняються державою. Вони потребують дбайливого ставлення, зміцнення та відновлення пошкоджених деталей.

Історичну пам'ять зберігають пам'ятки історії. **Пам'ятки історії — це місця, споруди та предмети, які пов'язані з важливими історичними подіями та життям видатних осіб.** Пам'ятками історії є **пам'ятні місця**. Це місця, де відбулися важливі події: битви, козацькі ради, поховання предків та інші. До пам'яток історії належать **пам'ятки архітектури —** визначні будівлі і споруди. Пам'ятками історії є музейні експонати — стародавні предмети, пов'язані з минулим людства. Також пам'ятками історії вважаються **твори мистецтва**: картини, скульптури видатних майстрів.

Майже в кожному населеному пункті є пам'ятники. **Пам'ятник — це скульптурна споруда, створена для вшанування пам'яті людини або на честь важливої події.** Їх встановлюють для того, щоб сучасні люди завжди пам'ятали про важливі історичні події та про видатних діячів минулого. Пам'ятники бувають різними. Найбільш поширеними є **статуї, погруддя, меморіальні дошки, тріумфальні арки, колони** та інше.

Перевірте свої знання

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

1. Виберіть фото, на якому зображений музей:

А

Б

В

2. Виберіть фото, на якому зображений екскурсовод:

А

Б

В

3. Виберіть фото, на якому зображена пам'ятка архітектури:

А

Б

В

4. Виберіть фото, на якому зображене пам'ятне місце:

А

Б

В

5. Виберіть фото, на якому зображені музейні експонати:

А

Б

В

6. Виберіть фото, на якому зображені твори образотворчого мистецтва:

А

Б

В

7. Виберіть фото, на якому зображений пам'ятник-статуя:

А

Б

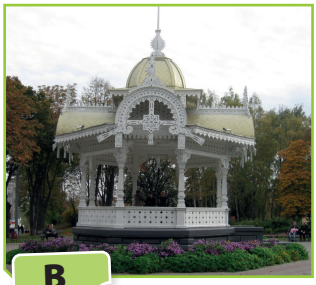
В

8. Виберіть фото, на якому зображена меморіальна дошка:

А

Б

В

9. Виберіть фото, на якому зображена пам'ятна колона:

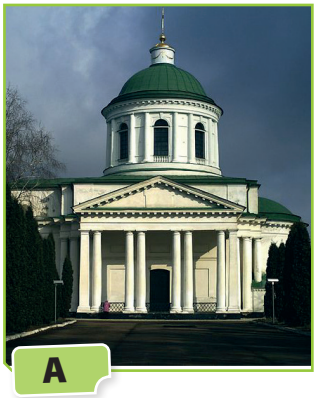
А

Б

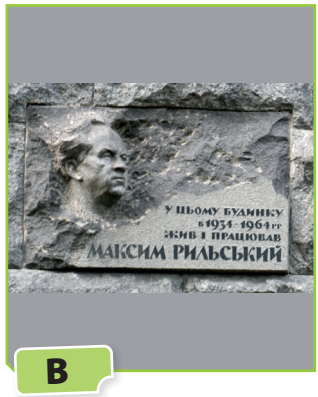

В

10. Виберіть фото, на якому зображена тріумфальна арка:

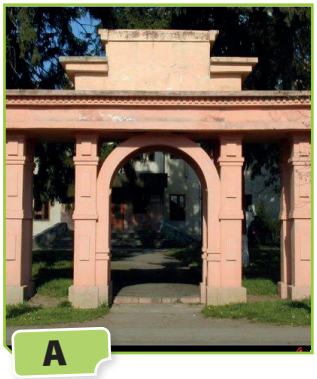
А

Б

В

11. Виберіть фото, на якому зображений пам'ятник-погруддя:

А

Б

В

12. Виберіть фото, на якому зображені експонати історичного музею:

А

Б

В

13. Назвіть та запишіть у зошит назву:

- держави, в якій проживаєте;
- своєї області;
- свого району;
- свого населеного пункту;
- вулиці, де мешкаєте;
- вулиці, де розташована ваша школа.

14. Поясніть назву свого населеного пункту.

15. Перелічіть музеї, які розташовані у вашому населеному пункті.

15. Назвіть та запишіть у зошит пам'ятники, які є у вашому населеному пункті.

Узагальнення до курсу

Пригадати навчальний матеріал, опрацьований на уроках курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти», і продемонструвати уміння, набуті протягом навчального року, вам допоможе текстова інформація та уявна гра-подорож «Знайомство з історією».

Люди живуть **сім'ями**. Більшість сімей складаються із батьків та дітей. Але бувають й інші сім'ї. Окрім найближчих рідних, у кожної людини є своя родина. Це дядьки, тітки, двоюрідні брати і сестри. Це все наші родичі, або рідня (рід). Родичі, які жили в давні часи, називаються **предками**.

Люди належать до громад. **Громада** — це група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання. Громади утворюються за різними ознаками. Наприклад, за **професією**: спільноти водіїв, шахтарів, вчителів та інші. Або ж за **вірою**: спільноти християн, мусульман та інших. Чи за **національністю**: спільноти українців, кримських татар, грузинів та інших. Можуть бути громади за **інтересами**: спільноти спортсменів, колекціонерів, мандрівників, та за іншими чинниками. Людина може входити одразу до декількох громад.

Всі територіальні громади є частиною нашої держави — **України**. **Столиця України — Київ.** У кожної країни є свої державні символи. Це **герб**, **прапор** і **гімн**. Державний Прапор України має синій і жовтий кольори. Державний Герб — це золотий тризуб на синьому щиті. Державний Гімн України називається «Ще не вмерла України».

На території України люди живуть тривалий час. Дізнатися про життя людей в минулі часи допомагає наука **історія**. **Історія — це наука про минуле людства**. Вона вивчає життя людей з найдавніших часів до сьогодення. Людей, які вивчають минуле людства, називають **істориками**.

В Україні першими істориками були **літописці**. Вони записували найважливіші події за роками. Такі записи називаються літописами. Автором найдавнішого українського літопису був **Нестор Літописець**. У своєму літописі **«Повість минулих літ»** він розповідав про життя людей у часи давньої Русі-України.

Сьогодні в Україні працює багато істориків. Вони вивчають життя нашого народу в різні часи. Про минуле історики дізнаються з **усних**, **писемних**, **речових** і **аудіовізуальних** джерел.

Усні джерела — це усно передана інформація. До усних джерел належать **пісні**, **прислів'я**, **легенди**, **билини**, **загадки**, **розповіді**, **вірші** та інше. У таких джерелах є багато інформації про життя народу на території України в минулому.

Речові джерела — це предмети з минулого. Їх створили наші предки. Людей, які розкопують і досліджують старовинні речі, називають **археологами**.

Писемні джерела — це записи людей. Давні писемні джерела є цінним матеріалом для вивчення минулого людства.

Аудіовізуальні джерела — це фіксація інформації на фотоапарати, відеокамери та інші пристрої. До аудіовізуальних джерел належать **фотографії**, **плакати**, **кінофільми**, **відеофільми**, **записи виступів відомих діячів**, **спогади свідків певних подій** та інше. Такі джерела дозволяють краще вивчити та більше дізнатися як про факти минулого, так і про події сьогодення.

Деякі джерела дуже давні й можуть бути пошкодженими. У таких випадках їх відновлюють та зміцнюють. Такі дії називаються **реставрацією**. Відновлюють пошкоджені старовинні предмети **реставратори**.

Цікаві, рідкісні, старовинні речові та писемні джерела зберігаються в **музеях**, **архівах** і **бібліотеках**. У приміщеннях, де вони зберігаються, стежать за температурою повітря. Старовинні речі вивчають дуже обережно. Важливі предмети минулого показують відвідувачам у музеях. **Музей — це установа, де зберігають та досліджують пам'ятки історії, предмети мистецтва або речі, які належали відомим діячам**. Речі, виставлені в музеях для огляду, називають **експонатами**. Більше дізнатися про експонати музею допомагають **екскурсоводи**.

Окрім музеїв, з минулим можна ознайомитися, спостерігаючи за архітектурою старовинних будинків, храмів, фортець, пам'ятників та інших пам'ятних місць. Також про минуле може розповісти топоніміка. **Топоніміка — це наука, яка вивчає походження географічних назв**. Багато населених пунктів названо іменами їхніх засновників або видатних діячів. Деякі села й міста беруть свою назву від місцевості.

Майже у кожному населеному пункті є пам'ятники. **Пам'ятник — це скульптурна споруда, створена для вшанування пам'яті людини або на честь важливої події.** Їх встановлюють для того, щоб сучасні люди завжди пам'ятали про важливі історичні події та про видатних діячів минулого. Пам'ятники бувають різними. Найбільш поширеними є **статуї**, **погруддя**, **меморіальні дошки**, **тріумфальні арки**, **колони** тощо.

Гра-подорож «Знайомство з історією»

Гра-подорож складається зі станцій. Завдання кожної станції пов'язані з навчальним матеріалом, який ви опрацювали упродовж чотирьох розділів курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти».

У цю гру можна грати самостійно або об'єднатися в команди й змагатися між собою.

СТАНЦІЯ 1. «Людина і сім'я. Людина та громада»

Перемалюйте в зошит і розгадайте кросворд, де всі слова пов'язані зі словом «**історія**».

Запитання до кросворду:

1. Запис найважливіших подій за роками.
2. Група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання.
3. Найрідніші люди, які проживають разом із тобою в одній оселі.
4. Полотнище прямокутної форми, яке складається з певного поєднання кольорів і символізує державу.
5. Родичі, які жили в давні часи, або люди з минулих поколінь.
6. Столиця України.

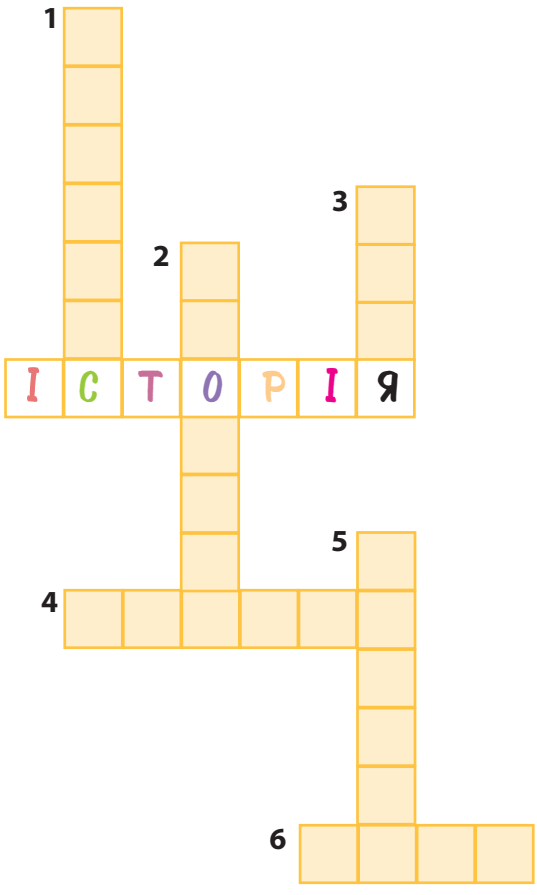

СТАНЦІЯ 2.
«Час і простір»

1. Визначте століття таких дат:

988 рік, 1240 рік, 1648 рік, 1861 рік.

2. Визначте половину століття:

1226 рік, 1570 рік, 1814 рік, 1991 рік.

3. Виберіть фото, на якому зображена Україна:

А

Б

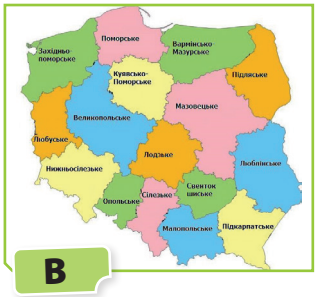
В

СТАНЦІЯ 3.
«Джерела пізнання минулого й сучасного»

1. Зіставте зображення джерел пізнання минулого з їхньою назвою:

А

Б

В

Г

1 Писемне джерело.
2 Аудіовізуальне джерело.
3 Речове джерело.
4 Усне джерело.

СТАНЦІЯ 4.
«Історія навколо нас»

1. Зіставте місця збереження й вивчення пам'яток минулого з їхньою назвою:

А

Б

В

1 Музей. 2 Архів. 3 Бібліотека.

2. Зіставте різновид пам'ятника з його зображенням:

А

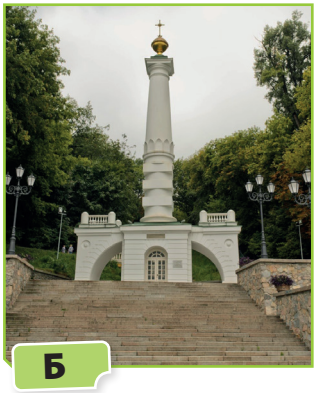
Б

В

Г

Д

1 Статуя. 2 Погруддя. 3 Колона.
4 Меморіальна дошка. 5 Тріумфальна арка.

Словничок

А

Архітектура — мистецтво будівництва різноманітних споруд.

Аудіовізуальні джерела — це матеріали, які поєднують аудіо (звуковий запис), фото та відео.

Б

Батьківщина — інша назва рідної країни.

Берест — кора берези, призначена для письма.

В

Вік — інша назва століття.

Г

Глашатай — особа, яка прилюдно проголошує важливу інформацію (накази, закони, рішення влади).

Громада — це група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання.

Д

Дата — один день календаря.

Депутат — особа, обрана виборцями до Парламенту (Верховної Ради України) або до органу місцевого самоврядування.

Державні символи — це прапор, герб і гімн.

Е

Екскурсовод — людина, яка проводить екскурсії в музеях та інших визначних місцях.

Експозиція — розміщення експонатів у певному порядку.

Експонат — предмет, виставлений для огляду в музеї або на виставці.

З

Землеробство — оброблення землі з метою отримання урожаю.

І

Ім'я — власна назва людини, яка дається їй від народження.

Інтернет — система, яка з'єднує всі комп'ютерні мережі світу.

Історики — люди, які вивчають минуле людства.

Історична карта — графічне зображення земель у різні історичні періоди.

Історія — наука про минуле людства.

К

Календар — послідовний перелік днів, тижнів і місяців року.

Кочовий спосіб життя — переселення людей з одного місця на інше.

Купець — людина, яка займається торгівлею.

Л

Легенда карти — умовні позначення карти.

Лінія часу — умовна стрічка, на якій позначають дати історичних подій.

Літопис — запис найважливіших подій за роками.

Людство — сукупність всіх людей, що населяють Землю.

М

Мер — міський голова.

Місцеве самоврядування — право територіальних громад розв'язувати питання, які стосуються населеного пункту, самостійно або через спеціально обраних людей.

Музей — установа, призначена для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам.

Музейні експонати — предмети, виставлені для огляду в музеях.

О

Община — об'єднання первісних людей.

Однокласники — учні, які навчаються в одному класі.

Осілий спосіб життя — це мешкання в одній місцевості.

П

Пам'ятки архітектури — визначні зразки архітектурних споруд.

Пам'ятки історії — місця, споруди та предмети, пов'язані з важливими історичними подіями та життям видатних осіб.

Пам'ятник — скульптурна споруда, створена для вшанування пам'яті людини або на честь важливої події.

Пам'ятні місця — місця, де відбулися важливі події (битви, козацькі ради, поховання предків та інші).

Писало — гостра палиця, призначена для видряпування літер на бересті.

Писемні джерела — записи людей на різноманітних матеріалах (глині, дереві, корі, камені, папері) та в електронних застосунках.

Погруддя (бюст) — об'ємне зображення людини від обличчя до грудей.

«Повість минулих літ» — найдавніший український літопис.

Предки — родичі, які жили в давні часи, або люди з минулих поколінь.

Природне середовище — усі живі та неживі об'єкти, які природно існують на Землі.

Р

Релігія — це віра в надприродні сили (Бога) та їхню здатність впливати на долю людей.

Реставрація — зміцнення та відновлення зруйнованих або пошкоджених предметів і споруд.

Реставратор — людина, яка відновлює зруйновані або пошкоджені предмети та споруди.

Речові джерела — предмети з минулого, які створили наші предки.

Рідня — родичі (дядьки, тітки, двоюрідні сестри та брати).

Родовід — послідовно складений список ваших родичів і предків.

Ремесло — дрібне виробництво готових виробів.

С

Сімейні реліквії — документи і предмети, які належать родині й передаються у спадок з покоління в покоління.

Сім'я — це найрідніші люди, які проживають разом із тобою в одній оселі.

Скотарство — розведення і використання одомашнених тварин.

Соціальна мережа — спільнота людей, яка зустрічається в інтернеті для спілкування, розміщує інформацію та зображення, залишає коментарі чи надсилає повідомлення.

Статуя — об'ємне зображення людини або тварини в повний зріст стоячи чи верхи.

Столиця — головне місто країни.

Століття — сто років.

Т

Твори мистецтва — картини, скульптури видатних майстрів.

Територіальна громада — добровільне об'єднання, до якого належать усі мешканці населеного пункту.

Тисячоліття — тисяча років.

Топоніміка — наука, яка вивчає походження географічних назв.

Традиція — звичаї, смаки, уподобання, норми поведінки, що склалися історично й передаються з покоління в покоління.

У

Україна — назва нашої країни.

Українці — мешканці України.

Умовні позначення — знаки на карті, які вказують на історичну подію (битву, виникнення міста, кордон, військовий похід, торговий шлях тощо).

Усні джерела — це усно передана інформація.

Усні історичні джерела — вид історичних джерел, що зберігають історичні відомості в усній формі й передають їх із покоління в покоління.

Х

Хліборобство — вирощування зернових культур (рослин), з яких виготовляють хліб.

Ш

Шкільна громада — це учні, вчителі та інші працівники школи.

Навчальне видання

КОСЕНКО Юрій Миколайович

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Підручник
для осіб з особливими освітніми потребами (F 70)
5 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику використано матеріали з вільних інтернет-джерел

Редактори *Інна Криворук, Василь Федорак*
Коректор *Неля Савєльєва*
Дизайн та верстка *Анни Андреєвої*

Формат 70×100/16. Ум.-друк. арк. 12,96. Обл.-вид. 12,5.
Тираж 11525 прим. Зам. № 1795.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. Радіщева, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел.: (0372) 55-29-43, +38 066 400 87 05. E-mail: info@bukrek.net.
Сайт: www.bukrek.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.